

hubro.

3 2011 • 18. årgang
Magasin fra
Universitetet i Bergen

De ti bud fra Brussel

NORSK RETT GÅR GJENNOM EN AV
HISTORIENS STØRSTE OMVELTNINGER.

AVVISER FORSKNING

MANGE VIL IKKJE VAKSINERE BARNA
SINE. FORSKARAR ER BEKYMRA FOR AT
LIV KAN GÅ TAPT.

PROBLEMET MED DNA-BEVISET

HVA BEVISER DET EGENTLIG?

▶ Lover erstattar moral **s.16**

▶ Ekstremistar blir populistar **s.46**

▶ Fallsjerm for spillegale **s.48**

Det europeiske islam **s.28** FORSKEREN SKRIVER

Hagen som bilde på sjelen **s.52** TILBAKEBLIKK

Psykotisk av cannabis **s.56** KRONIKK

Trangt i lovens ekteseng

SIDE **8**

Forbrytelse og straff

Ingen veit kvifor lovene er som dei er.

SIDE **16**

Frå straff til forsoning

Unge lovbrutarar kan få egne lover.

SIDE **20**

Staten inn bak låste dører

SIDE **12**

Antiislamisten – ein middelaldrande mann

SIDE **44**

Sammenhengen mellom gambling og dødslek

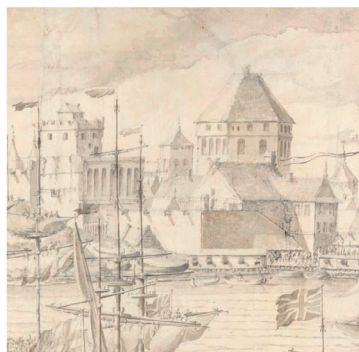
SIDE **48**

Vil nærmere Tyskland

SIDE **31**

DNA – usikkert i retten

SIDE **58**

Fra kongshall til kornsilo

Håkonshallen ser seg tilbake på 750 år. Det har ikke bare vært pomp og prakt.

SIDE **40**

Når kunnskap preller av

For nokon er vitskapleg kunnskap det same som konspirasjonsteoriar og propaganda.

SIDE **34**

STYRT AV LOVA

Lovene er overalt, dei dekker tilsynelatande stadig fleire område av liva våre. Men i ei verd der lova ikkje gjev deg speleroom for sjølv å finne ut kva som er rett og gale, vil du neppe bli ein særleg ansvarleg person. Dette meiner Nils Klimpris-vinnar Jørn Jakobsen som har for-ska på det normative grunnlaget for strafferetten. I følgje Jakobsen er strafferetten prega av eit teoretisk underskot. Vi har rett og slett ikkje definert godt nok dei omgrepa retten bygger på som «skade, intensjon og ansvar». Framfor alt, seier Jakobsen, er det viktig å vere bevisst kva vi vil med lovverket vårt no i terrorens tidsalder. Om vi lagar lover for alt, kan vi risikerer eit samfunn der kodane for rett og gale blir bytta ut med kva som er lov og ikkje lov.

I denne utgåva av Hubro ser vi på rettsleggjinga av samfunnet. Vi står framfor større endringar i norsk rett enn vi kanskje nokon gong har gjort. Professor i retts historie Jørn Øyrehagen Sunde meiner at endringane som skjer i dag er større enn dei vi opplevde på 1700-talet, og kanskje like store som det som skjedde på 1200-talet. Øyrehagen Sunde meiner at vi må debattere makta vi gjer frå oss i pakt med at vi harmoniserer lovverket med EU-domstolen og Den europeiske menneskerettsdomstolen. Ikkje minst påpeiker han, at våre nye rettslege normer blir produsert av dommarar i Brussel frå høgst ulike juridiske tradisjonar. Desse må bli einige. Ut frå dette spring det som blir ein parallell rettskultur i Noreg. Denne rettspolitikken vil i neste omgang legge rammene for den almenne politikken. I dag er til dømes norsk rett basert mykje på tillit mellom borgarane og til statsapparatet. Tyske Anneken Sperr som er forskar ved Universitetet i Bergen, kallar Noreg Europas harmoniske utpost, og meiner at vi enda ikkje har utvikla den same rettighetskulturen som finst til dømes i Tyskland, men at vi nok er på veg dit. Er vi kanskje i ferd med å stirre oss blinde på rettar når vi lagar lovverket og slik gløymer våre plikter som menneske?

FASTE SPALTER:

- NYHETER 4 FORKLARINGEN PÅ IQ**
- UIB I VERDA 14 TYRKIA – EUROPAS FRAMANDE**
- FORSKEREN SKRIVER 28 EUROPEISK ISLAM I UTVIKLING**
- POSTKORT FRA FELTEN 51 VULKANEN SOVER ALDRI**
- TILBAKEBLIKK 52 CLAUD FASTINGS GRØNNE SJELEKAMP**
- KRONIKK 56 CANNABIS OG PSYKOSE**
- I MOSEN 62 FLUEN – EN IRRITERENDE VASKEHJELP**

HUBRO Nr 5/2011 Magasin fra Universitetet i Bergen. / REDAKSJON Ansvarlig redaktør: Ingar Myking / Redaktør: Hilde K. Kvalvaag, hilde.kvalvaag@uib.no / Journalister i dette nr: Gudrun Urd Sylte / Walter N. Wehus / Kjerstin

Gjengedal/ Jens Åhmanes / Mathias Helgheim/ Teresa Grøtan / Nina Kraft/ Ingvild Nilssen/ DESIGN Blæst design / Lars O. Haheim / Layout og produksjon: Lars O. Haheim / Christian Bakke, Kommunikasjonsavdelingen,

UIB / REDAKSJONSRAÐ professor Mette Andersson / professor Tore Furevik / professor Ole Didrik Lærum / forsker Tone Hellesund / postdoktor Jørn Jakobsen / professor Gro Mjelidheim Sandal / forsker Eiliv Vinje /

ADRESSE Nygårdsdgt 5, 5015 Bergen, tlf: 55 58 69 00 / Besøksadresse: Nygårdsdgt 5 / E-post: hubro@uib.no / Abonnementet er gratis / OPPLAG 10 000/ Trykk: Bodoni / Universitetet i Bergen har ca. 14 500 studenter

og 3 200 ansatte / Rektor: Sigmund Grønmo / Universitetsdirektør: Kari Tove Eivbakken / ISSN 1503-9919 /

UiB er medlem av World University Network (www.wun.ac.uk), og Coimbra-gruppen (www.coimbra-group.eu), en samling av tradisjonsrike europeiske universiteter. Hubro (lat.: Bubo bubo), den største av uglene våre. Den er en typisk vestlandsfugl, og en truet dyreart. Hubro er klarsynt og klok, og er kjennetegnet i Universitetet i Bergen sin logo.

FOTO FRA WIKIMEDIA COMMONS

Bjørnson i luksusfellen

Brev fra 1800-tallets berømtheter ble nylig oppdaget i et skrivebord på Bergen Museum.

Å bruke penger man ikke har er blitt en nasjonalsport, og mange lever i frykt for at ethvert brev som lander i postkassen inneholder en regning. Da er det kanskje en trøst at dette kan hende den beste, inkludert en av de fire store. Bjørnstjerne Bjørnson satt rundt 1860 i Paris med en gjeld tilsvarende 155 000 norske kroner, og i et forsøk på å få orden på økonomien sendte han tiggerbrev til Daniel Cornelius Danielssen i Bergen.

Danielssen var overlege, stortingsrepresentant og bestyrer på Bergen Museum, og Bjørnson var bare en av storhetene som sendte ham brev. I et brev fra 1875 skriver for eksempel Henrik Ibsen om et nytt historisk drama han arbeider med. Oppfatningen blant Ibsen-forskere er at han på denne tiden hadde gitt seg med historiske drama, men brevet avslører at han var usikker på veien videre.

Dette er bare to av brevene som har blitt avdekket i Danielssens gamle skrivebord, som ble låst, forseglet og stuet bort i museet i 1894.

Forøvrig gikk det godt med Bjørnson, som blant annet takket være Danielssen mottok kunstnerstipend fra 1863.

JOBBER BEDRE MED KJENTE

Om livet ditt avhenger av et team av eksperter, det være seg kirurger, militære eller politistyrker, bør du håpe at teamet ikke møtte hverandre like før de skulle ut i felten. Ny forskning viser nemlig at team som allerede kjenner hverandre lærer raskere, er mer oppmerksomme i rolige perioder, og mestrer stress bedre under press. De er også

FOTO: COLORBOX

mer nøyaktige, raskere og oppnår bedre resultater, samtidig som det er mindre grad av kontroll og tidskrevende samtaler: teammedlemmene gir fra seg nødvendig informasjon uten å bli bedt om det.

LIDER I HØYDEN

Fjellvegetasjon kommer til å lide under fremtidige klimaendringer, viser ny forskning som har sett på 2632 plantearter i alle de europeiske fjellkjedene. Det er spesielt de høyereliggende plantene som er utsatt: Rundt halvparten av dem kan miste opp til 80 prosent av habitatet sitt innen 2070. Det er i Pyreneene og i de østerrikske alpine endringene vil bli størst, siden disse områdene vil bli rammet av både høyere temperatur og mindre nedbør. Skandinavia og det skotske høylandet vil trolig bli mindre rammet, viser studien, som er publisert i tidsskriftet Global Change Biology.

TV-PREDIKANTER PÅ ARABISK

Slaget om muslimsk identitet blir kjempet av tv-predikanter. I Egypt har de to mest populære predikantene et helt ulikt syn både på islam og hva som er en god tv-produksjon. I en ny doktorgrad ved UiB sammenlignes hvordan Amr Khaled og Muhammed Hassaan prøver å påvirke ungdommen under Ramadan. Mens Muhammed Hassaan er pietetisk og ønsker å bygge nåtiden i kraft av slik det var på profetens tid, er Khaled mer opptatt av

FOTO: YOUTUBE

Oppdager dysleksi hos femåringer

Fire- og femåringer kan lære grunnleggende førstehjelp, viser et pilotprosjekt ved UiB.

Dysleksi er en medfødt vanskelighet med å lese og skrive som rammer rundt fem prosent av nordmenn i alvorlig grad. Skolene har vanskelig for å oppdage når barn lider av dysleksi, og jo lengre lidelsen går uoppdaget, desto lengre faller elevene etter i undervisningen. Forsker Turid Helland (m.fl.) ved UiB har nå funnet en metode for å påvise dysleksi

allerede hos femåringer. Ved hjelp av et enkelt spørreskjema som foreldrene fyller ut, regner forskerne med å kunne identifisere barn i feresonen for dysleksi med 90 prosents sikkerhet. 11 barnehager fra fire ulike vestlandfylker deltok i studien, som har foregått siden 2003.

FOTO: WALTER N. WEGIS

FOTO: DANFORTH ELECTRON MICROSCOPE FACILITY

IQ ligger i genene

Hundrevis av gener kan forklare halvparten av intelligensforskjell mellom mennesker.

Om du er smartere enn andre, finnes det også noen som er smartere enn deg. Nå har forskere funnet at rundt halvparten av forskjellen i intelligens mellom mennesker kan forklares av genene. 3 511 personer deltok i studien som ble ledet av University of Edinburgh, hvor også universitetene i Bergen og Oslo deltok. Intelligens kan knyttes til

et stort antall gener, og i studien ble en over en halv million små variasjoner i arvestoffet undersøkt. Forskerne vet ikke ennå hvilke gener som er avgjørende for intelligensen, men studien slår fast at det dreier seg om hundrevis, kanskje tusenvis av gener, forteller UiBs nyhetsavis På Høyden.

en tolerant variant av islam, hvor vestlige verdier godt kan få innpass. Det de begge har til felles, er at de bruker religion til å komme med politisk kritikk, skriver UiBs nyhetsavis På Høyden.

MEDISIN MOT FØLLINGS SYKDOM

Den arvelige sykdommen fenylketonuri, eller Føllings sykdom, rammer 4–6 barn i Norge hvert år. På grunn av en feil med enzymet fenylalaninhydroksylase (BILDET), vil den syke utvikle hjerneskade

om ikke en streng diett følges. Siden 2000 har en forskergruppe ved UiB forsket på sjeldne genetiske sykdommer som Føllings med gode resultater. Løsningen er såkalte «farmasøytiske verger», altså molekyler som bidrar til at proteiner i kroppen ikke får feil struktur og kollapse. Med et stipend fra danske Novo Seeds arbeider forskergruppen nå med å kommersialisere resultatene, og håpet er at firmaet PluviaPharma vil se dagens lys neste år.

ÅPNER KONTOR PÅ MONGSTAD

Universitetet i Bergen åpner et eget kontor på Mongstad, kunne dekan ved Det matematiske naturvitenskapelige fakultet, Dag Rune Olsen, avsløre tidligere i høst. Målet er å komme i tettere dialog med næringslivet og aktørene på Mongstad og i regionen.

– I samarbeid med Mongstad næringshage og miljøene der ute har vi etablert det vi har kalt for UiBs Mongstad-base. Det er et lite kontor hvor

FOTO: STAVEL

studenter som jobber med prosjekter der ute kan være, og vi ser for oss at fremtidig forskningssamarbeid med miljøene på Mongstad kan ha nytte av dette, sier Olsen til UiBs nyhetsavis På Høyden.

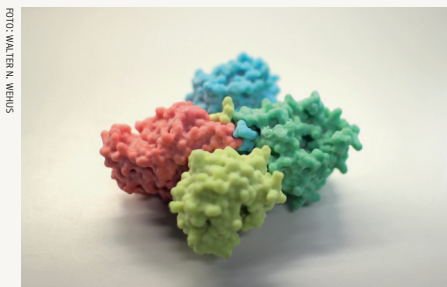

FOTO: WALTER N. WEGIS

FOTO: HBO

Subjektive terapeuter

Det kan være bra at terapeuten bruker sin egen personlighet i terapitimen.

Freud mente at psykoanalytikeren burde holde sin egen person mest mulig i bakgrunnen under terapien, og opptre med en objektiv distanse til pasienten. Alle som har sett TV-serien «In Treatment» vet at dette ikke lykkes for terapeuten Paul Weston (BILDET, SPILT AV GABRIEL BYRNE), men moderne psykologi har også gått bort fra Freuds oppfatning. Faktisk viser det seg at for noen pasienter er det vanskelig å oppnå endring i terapien om ikke terapeuten også klarer å forandre seg.

Terapeuten kan bruke subjektiviteten i terapien for å vise sine egne reaksjoner på det terapeutiske samspillet, men subjektiviteten kan også være en feilkilde. Et nytt doktorgradsarbeid tar opp denne dualiteten, og viser hvordan terapeuter har behov for et indre rom hvor de kan reflektere over rollene og samhandlingen i terapien. De seks vitenskapelige artiklene i doktorgraden er publisert i norske og internasjonale tidsskrifter.

TORSKENS UNDERLIGE IMMUNFORSVAR

Torsken er frisk som en fisk, men forskerne er usikre på hvorfor. Den mangler nemlig tre essensielle immunproteiner som alle andre virveldyr har, skriver UiBs nyhetsavis På Høyden. Immunpro-

FOTO: COLORBOX

teiner som MHC2 er med å hjelpe kroppen til å huske sykdommer den har hatt før, og bidrar til at vaksiner virker. Mennesker som mangler dette immunproteinet er svært utsatt for sykdommer, mens torsken klarer seg fint uten. Den har blant annet flere varianter av et annet immunprotein, MHC1. Oppdagelsen om torskens immunsystem ble gjort da forskerne sekvenserte genomet til fisken. Dette arbeidet ble gjort av forskere fra Norge, England og Tyskland, og resultatene ble presentert i Nature.

FORSKER PÅ KONKURRANSE

Et nytt senter i Bergen symboliserer et sjeldent samarbeid. Her skal nemlig jurister fra UiB og økonomer fra NHH samles for å forske på konkurransepolitikk. – En av grunnene til at Konkurransetilsynet ble flyttet til Bergen var det gode og store fagmiljøet vi har her. Jeg tror senteret vil bidra til at flere blir i Bergen og ikke søker seg til

FOTO: JENS HELLELAND KJØNNEIS

Oslo, sier daglig leder av senteret, Tommy Staahl Gabrielsen (BILDET). Samarbeidet er foranledighet av at konkurransepolitikk består nettopp av økonomi og juss. Senteret har fått navnet Bergen Center for Competition Law and Economics, og blir å finne i Parkveien.

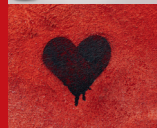
TEKST OG REDIGERING ▶ WALTER N. WEHUS

TEMA

Rettsliggjøring av samfunnet

– Vi får ikke 1984

George Orwell så i sin dystopiske roman «1984» fra 1949 for seg at vi ville få et overvåkingssamfunn, der staten vet alt om borgerne. Mange vil si at Orwell på vesentlige punkter har fått rett. Men mens vi dag legger igjen utallige elektroniske spor, beskytter samtidig lovverket oss. Som regel følger lover samfunnsutviklingen, heller enn omvendt hevder redaktør i Norsk Lovtidend, Knut Davidsen, som har vært med på å lage Norges Lover siden 1981. – Lover om personvern ble for eksempel først aktuelt etter at datateknologien gjorde det lettere å samle opplysninger. Og nå er det også større sjanse for å få innsyn. Man får ikke 1984, Enkeltmenneskets rettsvern er styrket, ikke minst gjennom menneskerettighetsloven fra 1999, sier Davidsen.

Rettslig uro

Gjennom hele vår historie har vi knapt sett større endringer i norsk rett enn vi gjør i dag. TEKST OG FOTO TERESA GRÖTAN

Kanskje er endringene større enn dem vi opplevde på 1700-tallet, ja, kanskje er de like store som det som skjedde på 1200-tallet, i følge jussprofessor Jørn Øyrehagen Sunde. Disse periodene er hva professoren kaller «uroperioder» i norsk rettskultur – perioder da vår oppfatning av rett og galt blir totalt omkalfatret.

Årsaken til dagens omveltninger er at deler av vår rettslige kontroll er overført organ som Den europeiske

menneskerettighetsdomstolen og EU-domstolen.

– Det norske byråkratiet gir slipp på sin kontroll fordi så mye av dens legitimitet, autoritet og makt er overført overnasjonale organ, sier professoren.

Rettslig fellesskap

En rettskultur er opplevelsen av fellesskap som oppstår gjennom ideer om, og forventninger til retten, og hvordan disse forventningene gjør

seg gjeldende i praksis. En rettskultur endrer seg fordi kulturen og politikken endrer seg. Fordi vi endrer oss.

– På 1200-tallet fører kristningen av landet til en fundamental vendring i samfunnet. Den andre store endringen er statsdannelsen, der kongsmakten og kirken utgjør staten. I 1274 kommer Magnus Lagabøtes lover, og hevnretten, som til da hadde vært gjeldende for konfliktløsning, blir forbudt, forteller Øyrehagen Sunde.

EUROPA BEFALER: De europeiske dommene er i ferd med å bli våre nye, rettslige normer. Vi får en parallell rettskultur i Norge – og den påvirker oss radikalt. Det bør vi debattere, mener jussprofessor Jørn Øyrehagen Sunde.

På 1700-tallet skjer det nye, radikale endringer.

– Vi får et sekulært substitutt for kristendommen som verdigrunnlag, nemlig naturrettstenkning som moralfilosofi. Den andre endringen skjer i statsdannelsen, med framveksten av den byråkratiske staten. Den har en helt annen kontrollmulighet enn før og er til stede i hele landet. Igjen får vi voldsomme endringer i rettspraksis.

Hva med i dag? Er omveltningene så store at vi kan kalle det en tredje

uroperiode i norsk rettskultur? I følge Øyrehagen Sunde kan vi bare spekulere, siden vi står midt oppe i det.

– For at vi skal være i en uroperiode må alle de rettskulturelle momentene endre seg. 100 år er raskt i denne sammenhengen. Men allerede nå, 50 år etter opprettelsen av EU og Europarådet, ser vi store omveltninger. De fleste land i Europa harmoniserer retten sin med Den europeiske menneskerettighetsdomstolen og EU-domstolen.

Det er ekstremt radikalt at en stat overlater produksjonen av rettslige normer til en ekstern domstol som i utgangspunktet er frikoblet nasjonalstaten. Noe sånt har vi aldri før sett rettshistorisk, slår professoren fast.

Kontrollkultur

Kommunikasjon har fungert som en motor i de rettskulturelle uroperiodene. På 1200-tallet gjør skrivekunstens utbredelse at en kan drive stat på en helt ny måte. På 1700-tallet fører trykkekunsten til at man kan distribuere identiske lovverk. I dag har vi Internett.

– Da jeg studerte juss på 1990-tallet, fantes det to bibliotek i Norge som hadde all EU-rett samlet: I Oslo og her ved UiB. Hvis du ville vite hva som sto i en EU-rettsregel om anbud, måtte du reise til Oslo eller Bergen for å bla i en papirutgave. Tenk hvor mange anbud en kommune setter ut i dag! Nå kan du sitte som kommuneadvokat i Stjørdal og gå inn i en database. Rettskultur blir skapt gjennom kommunikasjon, for det er gjennom kommunikasjon du skaper fellesskap.

– Kan du gi eksempler på at de europeiske lovene har ført til noe positivt for det norske samfunnet, og på den andre siden, noe negativt?

– EU-tilknytningen har ført til en rivende utvikling innen norsk konkurranserett. EU har fri konkurranse ▶

- ▶ som formål, mens vi i Norge har trodd at ting var bra som de var. På den andre siden: Det verste med EU-retten er alle kontrollreglene – som er en del av den samme konkurranseretten. Det er en enorm regelkontroll og overvåkning av alle samfunnsoperasjoner som gjør at vi snart har flere byråkrater enn universitetslærere og helsepersonell. Mye går ut på å kontrollere, ikke på å skape. Vi utvikler

EU-DOMSTOLEN: EU og menneskerettighetene er vår nye Gud, mener Jørn Øyrehagen Sunde.
FOTO: EU-DOMSTOLEN

regler som i større grad sikrer den enkelte, men den samme utviklingen fører til et veldig byråkrati som gjør den enkelte maktesløs, hevder Øyrehagen Sunde.

En felles europeisk rettskultur

I EU-domstolene sitter dommere fra alle medlemslandene. De kommer fra helt ulike juridiske tradisjoner. Men de *må* bli enige. Og den fusjonen blir utgangspunktet for utviklingen av en felles europeisk rettskultur, i følge Øyrehagen Sunde.

– Gjennom konfliktløsning holder vi på å få et felles rettferdighetsideal, og vi får en felles metode. Det har vi aldri før hatt. Disse EU-dommene er i ferd med å bli våre nye, rettslige normer. I 2010 bestemte Høyesterett seg for å avvente en sak til EU-domstolen hadde løst en tilsvarende sak. Dette er radikalt nytt.

Vi holder på å utvikle en parallell rettskultur i Norge, en som er sterkt lenket til den europeiske og som vi ikke kan fristille oss fra. Det er en veldig spesiell konstruksjon – vi skal beholde suverenitet samtidig som vi avgir suverenitet. Normer blir ikke nødvendigvis produsert av Stortinget, men av EU-domstolene.

– *Hvordan kan den vridningen skje? Kan Stortinget skyve seg selv ut på sidelinjen?*

– Etter Grunnloven kan vi ikke det. Men vi bestemte oss for å knytte oss opp til de europeiske menneskerettig-

hetene og vi bestemte oss for å knytte oss opp til EØS. Det vi da gjorde, var at vi inngikk en forhåndsgodkjennelse om at vi skal motta rettslige normer i framtiden. Vi har forsåvidt en vetorett når det gjelder EU-retten, og vi kan melde oss ut av Europarådet og EØS, men i praksis er det utenkelig. Vi har inngått et ekteskap, vi har sagt at vi tror så mye på dette at vi binder oss for framtiden. Men vi vet ikke hva som vil komme.

EU er Gud

Den enorme normproduksjonen i EU, og de intrikate måtene vi er forbundet med dette overnasjonale systemet på, gjør det vanskelig tilgjengelig for folk flest, og dermed vanskelig å diskutere. Men det bør vi, mener Øyrehagen Sunde. Det skjer nemlig en dreining mot at rettspolitikken legger rammene for den allmenne politikken, og ikke omvendt.

– Av og til føler jeg at å diskutere disse spørsmålene i det offentlige rom blir som å påstå i middelalderen at Gud ikke finnes. For alle vet at Gud finnes. Og sånn blir det i vårt system. Vi kan ikke gå ut og si at vi ikke vil ha kontrollregimet og byråkratiseringen, for alle vet at politisk sett må det være slik. EU og menneskerettighetene blir vår Gud. Men verken EU-retten eller menneskerettighetene er annet enn kulturprodukter skapt av mennesker, for mennesker. Hvis vi ikke åpner for å diskutere dette, har noe gått tapt, sier professor Jørn Øyrehagen Sunde. ◦

DEN EUROPEISKE DØREN: – Forholdet til EU kan sammenliknes med ekteskapet. Vi har sagt at vi tror så mye på dette at vi binder oss for fremtiden, sier Jørn Øyrehagen Sunde. FOTO: EU-DOMSTOLEN

CHRISTIEPRISEN 2012

INVITASJON TIL NOMINERING

Christieprisen deles ut i forbindelse med den årlige Christiekonferansen ved Universitetet i Bergen. Formålet med prisen er å vise verdien av samhandling mellom universitetet og omverdenen, og hvordan forskning og utdanning bidrar til nyskaping innenfor kultur-, nærings- og samfunnsliv. Prismottakere er enkeltpersoner, grupper, institusjoner, bedrifter eller organisasjoner innenfor forskning, kultur, nærings- og samfunnsliv. Gjennom sitt arbeid skal de ha bidratt til å fremme eller synliggjøre universitetets betydning for samfunnsutviklingen.

Tidligere vinnere er:

2010 – *Administrerende direktør i Bergen Næringsråd, Marit Warncke*
2011 – *Forleggerne Arno Vigmostad og Arnstein Bjørke*

Universitetet i Bergen inviterer med dette organisasjoner, bedrifter, fagmiljøer eller enkeltpersoner til å nominere kandidater til Christieprisen 2012. Vi ber om en utfyllende skriftlig begrunnelse (2–4 sider) for hver kandidat, og begrunnelsene blir så grunnlag for juryens videre vurderinger.

Nominasjonsprosessen er konfidensiell, og prisvinneren utpekes av en jury oppnevnt av styret ved Universitetet i Bergen.

Prisen består av et pengebeløp som utgjør kr. 250 000, et kunstverk og et diplom.

Frist for nominasjon er 1. februar 2012, og forslag sendes elektronisk til christiekonferansen@uib.no

For statutter m.v. vises det til Christiekonferansens hjemmeside, <http://www.uib.no/christiekonferansen>

CHRISTIE KONFERANSEN
25. april 2012

BARNEMISHANDLING: Filmen «Engelen» fra 2009, av Margreth Olin, handlar mellom anna om mishandling av barn. FOTO: SPERANZA FILM AS

Lovverket inn i heimen

Vald i nære relasjonar er rekna som kriminelt i dag. Kun for nokre generasjonar sidan vart det sett på som husbråk eller ein del av barneoppsedinga. Staten har gripe inn i det som tidlegare var rekna som privat. **TEKST** JENS HELLELAND ÅDNANES

Tidlegare generasjonar var som oftast ikkje det som skjedde innfor familiens fire veggar noko det offentlege greip inn i. Det var meir vanleg å sjå på til dømes fysisk avstraffing som ein del av barneoppsedinga. I dag er vald i familien sett på som noko forkasteleg.

Det er også eit juridisk og strafferettsleg spørsmål.

«Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik

at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare. Dette gjeld òg når valden brukast som ledd i oppsedinga av barnet. Bruk av vald og skremmande eller plagsam framferd eller annan omsynslaus åtferd overfor barnet er forbode» heiter det i Barnelova §30 om foreldreansvaret. Paragrafen vart vedteken i 2005 og endra i 2010.

Dei siste ti åra har problemstillingar rundt vald i nære relasjonar

kome på dagsordenen. Den offentlege utredninga «Retten til et liv uten vold» vart til dømes publisert i 2003 og i 2005 vart eit vedtak som tar direkte sikte på vald i nære relasjonar innført i Straffeloven. § 219. Straffa for vald i nære relasjonar vart også skjerpa gjennom praksis.

– Slik markerte ein kor alvorlig ein ser på familievald, seier Linda Grønning. Grønning er postdoktor på Det juridiske fakultet og har og har

« Det stadig aukande fokuset på vald i nære relasjonar som kriminelt kan setjast i samanheng med det rettslige grunnlaget som vart lagt etter 2. verdskrig. »

FØLSAMT OMRÅDE: Strafferetten må vere varsam med å trø inn i det private, meiner postdoktor Linda Grønning. FOTO: JENS HELLELAND ÅDNANES

nylig byrja eit artikkelprosjekt om familievald og vald i nære relasjonar, som en del av eit mer omfattande prosjekt om strafferettssystemet sin funksjonalitet og prinsippstruktur.

Verdiar skapar vern

– Strafferetten tar eit steg inn i den private sfæra. Tidlegare har det vore slik at det som skjedde innafør heimens fire veggjar var i stor grad var privat, dels noko ein aksepterte som til dømes oppfostring, dels noko som ein i stor grad lukka augo for, seier Linda Grønning.

Stegjet inn i det private har skjedd gradvis. Grønning meiner det stadig aukande fokuset på vald i nære relasjonar som kriminelt kan setjast i samanheng med det rettslige grunnlaget som vart lagt etter 2. verdskrig. Etter dei store overgrepja som vart gjort mot minoritetar byrja ein å

sjå behovet for å verna svake grupper. Desse verdiane kjem til uttrykk både politisk, juridisk og i verdisetta til folk flest.

Ålmenn rasjonalitet

Det er ei viss konflikt mellom hensynet til den private sfæra, med familien i sentrum og inngrepet til strafferetten, meiner Grønning.

– Strafferetten er trass alt samfunnet sitt ytterste verkemiddel og strafferetten må i utgangspunkt vera varsame med å trø inn i den private sfæra, det bør berre skje når det er andre interesser som veg tyngre. Vernet mot vald i nære relasjonar eit tydelig uttrykk for ei slik tungt vegande interesse. Det har utvikla seg ein ålmenn rasjonalitet som også whar etablert seg i retten: alle har den same verdien, også kvinner og barn, seier Grønning. Ho legg til at for å

kunne ivareta og sikra viktige verdiar har såleis distinksjonen mellom det private og det offentlege vorte meir nyansert.

Nulltoleranse for vald

Personleg meiner Grønning det skal vera nulltoleranse for vald i nære relasjonar og seier at strafferetten gjer rett i å gripa inn når vald i familien førekjem.

– Men dette er eit svært følsomt område, meir komplekst enn mange andre formar for kriminalitet. Barn vil gjerne vera lojale ovafor foreldre, straff kan ha negative sider også ovafor ofra i slike saker. Difor meiner eg at det er svært viktig å først og fremst arbeida førebyggjande, gjennom skule, helsevesen og sosiale tenester. Helst skal strafferetten aldri måtta gripa inn mot vald i nære relasjonar, seier Grønning. ◦

UiB – I VERDA

TEKST OG REDIGERING HILDE K. KVALVAAG

USA, Washington DC:

Psykologpris

I august fekk Professor Dan Olweus ved Universitetet i Bergen og Uni Helse, 2011-prisen for «Framifrå bidrag til internasjonal spreing av psykologisk kunnskap» av det amerikanske psykologforbundet, APA. Prisen vart delt ut på forbundets kongress i Washington. Olweus er den første forskaren frå Norden som får den. Grunngevinga for tildeling av prisen er at Olweus' forskning har spelt ei avgjerande rolle for den dramatiske forandringa i synet på mobbing som har funne stad i ei rekke land. Arbeidet hans har også medverka til lovendringar i mange land.

USA og Canada:

Til USAs vestkyst

Ein delegasjon frå UiB reiste i byrjinga av november til USA. Dei besøkte University of Washington i Seattle, samt partneruniversiteta i San Francisco; Stanford og Berkeley og University of Alberta i Canada. Føremålet med besøket var å styrke kontakten med viktige UiB-partnaruniversitet på Vestkysten av USA, samt å få til fleire og betre høve for utveksling av studentar.

Grønland og Island:

Straum gjennom Danmarksstredet

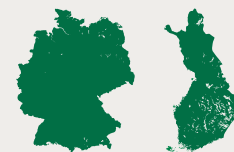
Nyleg dokumenterte ei internasjonal forskargruppe, leia av postdoktor Kjetil Våge ved Geofysisk institutt og Bjerknessenteret, ein ny havstraum. Den nye straumen har fått navnet Nordislandjeten og går vestover langs nordsida av Island, før den svingar sørover gjennom Danmarkstredet. Mellom 22. august og 23. september, var Våge igjen toktleiar då ei gruppe forskarar frå Noreg, USA og Island drog til sjøs med forskingsfartyet RV «Knorr» for å finne ut meir om kvar straumen kjem frå.

Frankrike, Paris:

Sjef til havs

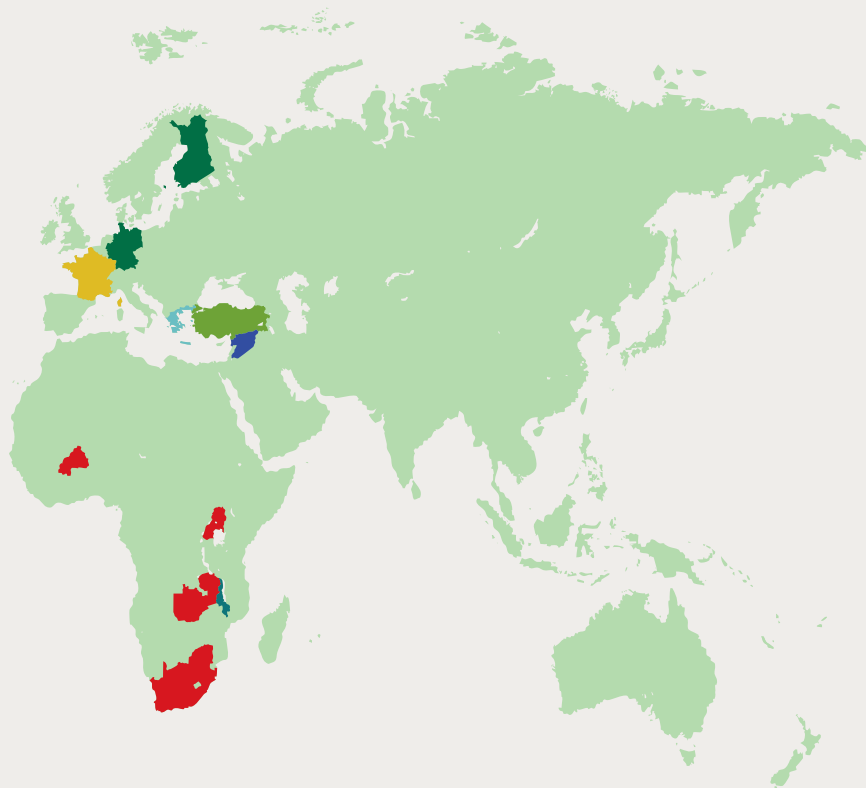
Instituttleiar ved Geofysisk Institutt, Peter M. Haugan vart i juni oppnevnt til viseformann i UNESCOs' Intergovernmental Oceanographic Commission (IOC). Dette vart kjent under utvalet sin generalforsamling i Paris. I IOC vil Haugan jobbe for bærekraftig forvaltning av verdshava. Som viseformann skal han representere interessene til 24 nasjonar; heile Europa i tillegg til USA, Canada og Israel.

Tyskland og Finland:

Bygger museumsband

Ein delegasjon frå UiB, Statsbygg og Riksantikvaren var på reise til Berlin og Helsinki i januar i år. Reisa var eit ledd i ombyggings- og restaureringsplanene for Universitetsmuseet i Bergen (Museumsprosjekt 2014). Berlin og Helsinki har hatt tilsvarande utviklingsprosjekt som UiB, og målet for turen var å lære av erfaringane deira. – Særlig har besøka vore nyttige ved at prosjektet har fått knytta kontakter, men dei har også åpna for nye tankar og ideer inn i vårt eige prosjekt, seier seksjons-sjef Kari Klæboe Kristoffersen ved Universitetsmuseet i Bergen.

Tyrkia, Istanbul:

Europas andre

Forskargruppa «Europas grenser» arrangerte i oktober ein internasjonal konferanse i Istanbul med temaet «Europe's Internal Other». Konferansen diskuterte mellom anna korleis Europas tradisjonelle og orientalske «andre», som til dømes Tyrkia, no har blitt ein «indre andre». Det vil seie at landet er blitt innlemma i eit europeisk fellesskap, men truleg likevel blitt verande ein framand og motsats til det europeiske Vesten. Forskargruppa «Europas grenser» har tyngdepunktet sitt ved Institutt for framandspråk ved UiB.

Hellas, Aten:

President over bedriftshistorikarane

European Business History Association (EBHA) valde i august professor Harm G. Schröter frå Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap ved Universitetet i Bergen til ny president. Det var under årets kongress i Aten at Schröter fekk oppdraget. Schröters forskingsinteresse er særleg europeisk økonomisk historie. EBHA er den europeiske organisasjonen av bedriftshistorikarar. Den vart stifta i 1993 og har medlemmer frå nærare 30 land.

Syria, Palmyra:

Gjenoppdagar landsbyar i ørkenoase

I april og mai i år var ei gruppe arkeologar på feltarbeid i Palmyra i Syria. Feltarbeidet omfatta registrering og oppmåling av graver, busetjingar, militære anlegg og vanningsanlegg. Arkeologane dokumenterte mellom anna 21 landsbyar. Dette var tredje og siste feltarbeid på Palmyra-prosjektet, eit syrisk-norsk samarbeid, leia av Christian Meyer ved UiB, som ser på tilhøvet mellom oasebyen Palmyra og opplandet frå forhistorisk tid til byrjinga av islamsk tid.

Malawi

Full statsvitarpott

I november reiser ei gruppe forskarar frå Institutt for sammenliknende politikk til det kriseramta Malawi. Der blir det no avslutta eit fireårig samarbeid med Malawiske statsvitarar i regi av NUFU og NOMA programmet. Dei har bygd eit to årig masterprogram i komparativ politikk ved Chancellor College, University of Malawi. Det vart tatt opp to studentkull på 20, og alle 40 var uteksaminert etter to år. - Så gode resultat har vi ikkje her ved UiB, kommenterer instituttstyret ved sam.pol, Lise Rakner. Samarbeidet skal no munne ut i eit bokprosjekt.

Burkina Faso, Sør Afrika, Uganda og Zambia:

Reddar spedbarn frå HIV

Ein ny studie i fire afrikanske land skal forebygge HIV-smitte frå mor til barn i ammeperioda. Dei medisinske forskarane skal gje spedbarna ein forebyggande hiv-medisin under det første leveåret. Professor Thorkild Tylleskär ved Senter for internasjonal helse ved UiB, er leiar for prosjektet som er kalla PROMISE PEP. Studien er i gang og ein har rekruttert nærare 1000 av 1500 mor-barn-par.

Moral framfor straff

Strafferetten er det einaste statlege instrumentet som har som målsetting at det skal gjere vondt. Då er det uheldig at ingen veit kvifor han er som han er. **TEKST** KJERSTIN GJENGEDAL **ILLUSTRASJON** LARS O. HAAHEIM

Det meiner i alle fall postdoktor Jørn Jacobsen, som entusiastisk har starta på herkulesoppgåva det er å vurdere fundamentet for den norske strafferetten.

– Mange av omgrepa vi jobbar med i strafferetten – som intensjon, skade eller ansvar – er ikkje definerte. Ein argumenterer med dei utan å forklare kva ein meiner. I staden står ein seg til ei kjensle av kva som fungerer og er nyttig. Det er ein skepsis mot å kome til botns i kva omgrepa eigentleg tyder, som eg opplever har tømst strafferettsvitskapen for teoretiske ressursar. Vi blir fattige i møte med nye typar problem. Før var verda meir homogen. No må retten handtere mykje som kjem utanfrå, som EU og FN, og vi veit ikkje alltid heilt kva det er for noko, seier han.

Vil overprøve Stortinget

Jacobsen meiner at strafferetten sjølv, slik han utspelar seg i rettsapparatet, i stor grad kan leve med denne pragmatismen. Men for strafferettsvitskapen kan ikkje vage grunnomgrep vere godt nok. Lovgjevarane må ofte handle på kort tid, med tynt diskusjonsgrunnlag og med partipo-

litiske interesser i spel. Samfunnet har ingen garanti for at dei tek gode avgjerder, og difor må rettsvitskapen kunne påpeike svakheiter.

– Vi har ein tradisjon for at det ikkje er rettsvitskapen si oppgåve å overprøve det Stortinget har avgjort, men det avgrensar perspektivet til rettsvitskapen. Vi kan ende med å sitte og systematisere noko som kanskje ikkje held mål reint argumentativt, forklarar Jacobsen.

I si forskning har han difor arbeidd med å tematisere berebjelkane i strafferetten og kople dei saman med tilgrensande vitskapar, særleg politisk filosofi og moralfilosofi, for å etablere eit strafferettsleg fundament. Det er eit arbeid han allereie har vunne stor tillit for, mellom anna vart han tildelt årets Nils Klim-pris for yngre forskarar.

Eit sosialt instrument

– Kva er det vi vil oppnå med dagens strafferettspraksis?

– Enkelt sagt er det eit verktøy for å handtere alvorlege sosiale problem. Ein har laga ein komposisjon av litt ulike målsettingar, som å forhindre ny kriminalitet, reagere mot det som

er skjedd og kanskje rehabilitere til ein viss grad. Dette er klassisk pragmatisme: ein fornemmer kva type omsyn som gjer seg gjeldande, og prøver å balansere dei i eit godt samspel.

– Og dei fleste er jo nøgde med norsk strafferett – reint bortsett frå at alle vil ha høgare straffenivå?

– Ja, dei fleste som ikkje kjem i direkte kontakt med strafferetten er nøgde. Men det spørst kva ein skal bruke som indikator på om noko står bra til. Det finst ein fare for at systemet kan etablere sine egne sanningar, frikopla frå sosiale og politiske diskusjonar, seier Jacobsen.

Statleg privilegium

Han meiner det er interessant at strafferetten er det rettsområdet der staten har størst spelerom og minst tradisjon for internasjonale bindingar. Strafferetten har vore staten sitt privilegium å utvikle, og det avspeglar seg i at brotsverk mot staten er rekna for svært alvorlege. Vår politiske stabilitet har nok skulda for at vi aldri har vore tvinga inn i ▶

« **Lovgjevarane må ofte handle på kort tid, med tynt diskusjonsgrunnlag og med partipolitiske interesser i spel.** »

- ▶ ein prosess der vi er blitt nøyde til å klargjere staten si rolle grundig.
 - Dei nordiske samfunna har lenge vore velordna samfunn med høg sosial tillit og låg kriminalitet, og vi har klart oss fint med ein relativt human strafferett. Men no skal det harmoniserast internasjonalt, og i den prosessen er ikkje Norden trendsetjaren. Litt av problemet vårt er at vi ikkje heilt har klargjort for oss sjølve kvifor vi meiner det vi meiner.

« I ei verd der lova ikkje gjev deg spelerom for sjølv å finne ut kva som er rett og gale, vil du neppe bli ein særleg ansvarleg person. »

Vi står litt svakt i diskusjonen med den internasjonale verda, vi har ikkje argument utover at «det fungerer for oss», illustrerer Jacobsen.

– Er det ingen hjå oss som har teke grunnleggjande ansvar for utviklinga av strafferetten?

– Ein kan kanskje seie det slik. Det er sjølv sagt gjort mykje godt strafferettsvitenskapleg arbeid i Noreg, men miljøet

har vore lite. Vi har mangla tradisjon for å teste strafferettsvitenskapen gjensidig mot til dømes filosofi, psykologi og sosiologi, og det trur eg har vore eit stort tap. Ein treng ikkje vere teori fiendtleg sjølv om ein er liten.

Kjensler blir til lov

Det er svært problematisk å bruke enkelttilfelle som grunnlag for generell lovgeving, meiner Jacobsen. Likevel skjer det ofte, til dømes med

innføringa av terrorlovene som er komne det siste tiåret.

– Terrorlovene er basert på eit menneskebilete som har problematiske sider. Når ein tenker etter, er jo samfunnet vårt forbausande velfungerande. Berre eit lite fåtal utfører alvorleg kriminalitet. Men vi ser at når det skjer noko tragisk kjem kjenslene i sving, og somme politikarar hoppar på toget, og vi kan få ein spiral som kan vere vanskeleg å stogge. Politikarane har sjølv sagt eit ansvar for å gjere samfunnet trygt, men det er ikkje alltid lett å finne balansen.

Terrorlovene vart innførte i ei flodbølge av internasjonal handlekraft etter terroråttaket mot World Trade Center 11. september 2001. Knappt to veker etterpå vedtok Tryggingsrådet i FN resolusjonen som ga medlemslanda pålegg om å kriminalisere terror, og den norske regjeringa reagerte straks med lydige å vedta provisoriske terrorlover i påvente av at det nye Stortinget skulle samlast etter valet same haust.

Terrorlover utan debatt

Den prinsipielle debatten var så godt som fråverande den gongen, fortel jusprofessor Erling Johannes Husabø.

– FN-resolusjonen vart lagt fram ein dag og vedteken den neste. For Noreg sin del stod det fram som viktig å følgje opp internasjonale plikter. I

den provisoriske anordninga kopierte ein Tryggingsrådet si formulering om at planlegging eller førebuing av terror skulle kriminaliserast. Eg meinte det var uheldig fordi det ikkje forklarar konkret kva som er straffbart. Ein kan argumentere for at å lese visse bøker, gå inn på visse nettstader, eller berre kjøpe fyrstikker for den del, kan vere straffbart.

Lova vart kritisert for dette, og før terrorparagrafane vart gjort permanente sommaren etter, vart det bestemt å avgrense dei til å kriminalisere inngåing av forbund om å utføre terror.

– Mi vurdering er at det kan forsvarast, fordi ein då har gått utanfor privatområdet. Inngår du ei avtale om terror og angrar neste morgon, kan dei andre likevel gå vidare med planen. Du har ikkje lenger full kontroll over utfallet, og det er større grunn til å tru at det kan utvikle seg til ei straffbar handling, meiner Husabø.

Umyndiggjer borgarane

Etter terroråttaket mot Utøya og regjeringskvartalet i sommar, har justisminister Knut Storberget sagt at han vil sjå på mogleghetene for å kriminalisere også dei som planlegg terror heilt åleine. Husabø trur vi no kan få ein ny debatt om terrorlovgevinga.

– I tillegg er tre menn som vart arresterte i fjor no blitt tiltala for å

ha planlagt terror, og det kan hende at saka mot dei vil vise at det ikkje nødvendigvis er så lett å prove at ei avtale er inngått. Denne saka kan avsløre problem for påtalemakta og spore til ny debatt, spekulerer han.

Jørn Jacobsen påpeiker at dersom vi prøver å bruke straffelova til å eliminere risiko, kan vi ende med eit samfunn av umyndiggjorte borgarar.

– Heile samfunnsordninga vår byggjer jo på at vi er tiltrudd evna til å avgjere kva som er rett og gale. Men slik fridom fordrar ein sjanse til å mogne som menneske. I ei verd der lova ikkje gjev deg spelerom for sjølv å finne ut kva som er rett og gale, vil du neppe bli ein særleg ansvarleg person. Vi risikerer eit samfunn der kodane for rett og gale blir bytta ut med kva som er lov og ikkje lov. Men menneske får ikkje eit gjennomtenkt forhold til moral før dei hamnar i situasjonar der dei får kjenne på dei vala og argumenta som gjer seg gjeldande, og må finne ut av kor dei står.

Vitskapen må med

Han reknar også med at vi vil få debatt om strafferetten etter terroråttaket 22. juli, og meiner strafferettsvitskapen har eit ansvar for å melde seg på i diskusjonen. Det gjeld til dømes spørsmålet om straffenivå.

– Det vi har av empirisk dokumentasjon, syner at det ikkje er straffa

som er avskrekkande, men om folk trur dei blir avslørt eller ikkje. Slike argument bør kome fram. Vi greier aldri å luke ut risikoen for at noko slikt som skjedde 22. juli kan skje på nytt, men det viktige er at vi får ein gjennomtenkt diskusjon av kva resultat vi kan forvente av ulike verkemiddel, og kva prinsipp som gjer seg gjeldande. Eit signal om at det er ansvaret til den enkelte som står i sentrum, og ikkje trugsmålet om straff frå staten, er kanskje det som gjev oss flest myndige samfunnsborgarar til slutt, meiner Jacobsen. ◉

Særlover for unge lovbrytarar

Mange kriminalsaker der barn og unge er involvert blir løyst med såkalla Restorative Justice, eller forsoningsjustis. No kan eit nytt lovforslag for ungdomsstraff opne for bruk av Restorative Justice i meir alvorlege saker enn i dag.

TEKST ▶ INGVILD NILSSEN FOTO ▶ EIVIND SENNESET

FUNGERER ETTER HENSIKTA: Ingun Fornes meiner at forsoningsjustis fungerer godt for unge lovbrytarar.

► **N**oreg var tidleg ute med Restorative justice. Denne teknikken som har som mål å gjenopprette forholdet mellom partane i ei rettskonflikt er i dag mykje brukt. Stipendiat ved juridisk fakultet ved Universitetet i Bergen, Ingun Fornes har forska på Restorative justice og straff av barn. Ho forklarar at utgangspunktet i strafferetten er at ein har dei same reglane for barn og vaksne, noko som står i motsetnad til ei rekke andre land som har eigne straffereglar for barn. Noreg har likevel nokre særlege reglar for å ta omsyn til barn, og barnekonvensjonen som skal sørge for at barnet sine interesser blir ivareteke på best mogleg måte. Ein prøver å unngå bruk av varetektsfengsling og fengsel, og straffereaksjonar som blir særleg brukt er overføring til konfliktråd og betinga påtaleunnlatingar.

Eigen ungdomsstraff

Eit nytt lovforslag om eigen ungdomsstraff for ungdom mellom femten og atten år vil opne for konfliktrådsbehandling i meir alvorlege saker enn vi nyttar det i dag. Fornes seier lovforslaget ligg an til å bli gjennomført, og at det vil innebere behandling av

MEKLAR, IKKJE DOMMAR: Meklaren er ein hjelper for partane i ei meklings-sak. Tvisten skal dei løyse sjølv, seier førsteamanuensis Camilla Bernt. FOTO: EIVIND SENNESET

saka i konfliktrådet. Dette vil fungere på same måte som betinga dom og samfunnsstraff gjer i dag ved at det er domsprøving før overføring til konfliktrådet, men i ungdomsstraffa vil det vere ei meir omfattande oppfølging i konfliktrådet enn det er i dag. Det vert opna for at meir alvorlege lovbrota kan hamne innanfor ungdomsstraffa. Straffereaksjonane vil derfor kunne vere strengare enn samfunnsstraff, seier Fornes. Ho avviser at ungdomsstraffa vil føre til at valdtektsaker regelmessig vil hamne i konfliktrådet. Det krev inngåande vurderingar for å overføre saker til konfliktrådet, og dei grovaste seksuallovbrota vil truleg ikkje vere aktuelle.

Utfordringa

Restorative justice har gitt gode resultat, seier Fornes, men fara med ein 'fri' reaksjon er at folk kan gå frå forsoningsmøtet utan å kjenne at dei har oppnådd det ein forventa. Utfordringa for juristane som forskar på området er denne spenninga mellom det frie og fleksible systemet og dei grunnleggjande rettsstatsverdiane og rettssikkerheitsprinsippa. Oppgåva til juristane er å foreine desse to, svært forskjellige systema, forklarar Fornes. Utfordringa er at restorative justice har oppstått som ei motrørsle til strafferettssystemet. Derfor er det viktig å ha tenkt gjennom forholdet til systemet med strafferett.

Partane skal sjølv løyse problemet

Førsteamanuensis ved Det juridiske fakultetet, Camilla Bernt, har forska på meklars rolle ved mekling i sivile saker. Bernt poengterar at meklarrolla er noko heilt anna enn dommarrolla. Ho fortel at ei vanleg misoppfatning er at ein trur at ein meklar kan gi råd eller spå utfallet av ein dom, men dette bør ein

FAKTA

Restorative justice

- Ein prøver å løyse konflikttar på ein måte som ikkje berre omfattar lovbyrtaren og offeret for lovbrota, men også andre som vert ramma: familie, venner og nærmiljø.
- Restorative justice-tenkinga ligg til grunn for mekling i Konfliktråda. Overføring til konfliktrådsbehandling kan komme i staden for straff for mindre lovbrota, men det er ein nødvendig føresetnad at fornærma i saka ynskjer ein slik prosess.
- Restorative justice kan også ha en plass i tillegg til straffa, og ha stor verdi med tanke på rehabilitering og tilbakeføring. Mekling kan også brukast for å gjenopprette familieband og andre relasjonar som er tynnslitne etter lang tids kriminell livsførsel.
- Restorative justice skal få ein meir framtrødande plass i oppfølginga av lovbrota. Det skal vere eit tilbod til både lovbyrtar og dei som er råma av lovbrota på eitkvart tidspunkt etter dommen.

Kjelder: Justis- og politidepartementet

profesjonell meklar avstå frå. Noko av verdien av mekling er at partane sjølve skal komme fram til løysinga på problemet sitt, medan meklaren skal fungere som ein katalysator i prosessen. Denne skal hjelpe partane framover ved å stille gode spørsmål. Rettssikkerheitsomsyn tilseier også at det er eit tydeleg skilje mellom mekling, der partane bestemmer utfallet, og domstolsprosess, der dom-maren treffer avgjersla. Er meklaren for evaluerande kan dette skiljet verte uklart.

Bernt trekk fram at rettsreglar er generelle løysingar på spesifikke problem, medan ein får tilpassa løysingar med mekling. Ho seier at partane normalt lever betre med kvarandre når dei inngår ei avtale, heller enn at dei vert påtvungne eit resultat gjennom ein dom. ◦

Rosen og umoralen

En redaksjonell oppklaring om rosenes
kjønnsorganer. **TEKST** WALTER N. WEHUS

«*Flowers are essentially tarts. Prostitutes for the bees.*» Sitat fra filmen *Withnail and I*.

Ablende inn erotikk og seksualmoral virker uunn-gåelig når man skal snakke om blomster. Tidligere i år trykket Hubro en artikkel om roser som kunne forvirre med hensyn til hva som faktisk er kjønnsorganet til rosen. Det oppmuntret professor Per M. Jørgensen, professor og ansvarlig for botanisk taksonomi ved Universitetet i Bergen, til å komme med en oppklaring:

– Blomsten i seg selv er ikke kjønnsorganer, men det er et organ som står i formeringens tjeneste. Selve kronbladene er ukjønnete, forteller han.

Kjønnsorganene til rosen er derimot støvbæreren og støvveien, noe blomstene selv vanligvis holder skjult for omverdenen.

– Inne i blomstene, fra støvbærerne, får insektene på seg pollenet som inneholder de hannlige kjønnscellene.

Disse blir overført til arret i neste blomst, hvor de sender en slange ned i griffelen der de treffer frøemnet som inneholder de hunnlige kjønnscellene, sier Jørgensen.

Så mye for oppklaringen, altså. Men blomster er og blir seksuelt ladede, noe frasen «*blomster og bier*» sier mye om. Det har ikke alltid vært slik. Rosen som symbol på kjærlighet kommer fra et gresk sagn, mens symbolet på jomfru Maria i middelalderen var en hvit rose, minner Jørgensen oss på.

Og selv botanikkprofessorer kan gå i fellen. Jørgensen forteller at han skrev en artikkel om hvilke krysninger som oppstod når ulike typer rododendron ble plantet ved siden av hverandre:

– Artikkelen hadde tittelen «*Umoralen på Nygårds-høyden*». Da han hadde lest den kom min læremester Knut Fægri bort til meg og sa «Det er biologi, det har ikke noe med moral å gjøre». ◦

Europas harmoniske utpost

I møte med domstolene tenker nordmenn mer på samfunnets beste enn andre europeere. Men kanskje blir vi snart like opptatt av rettigheter som resten av Europa. **TEKST** KJERSTIN GJENGEDAL

Det vil kanskje overraske mange, men nordmenns forhold til rettssystemet er betraktelig mer harmonisk enn f.eks. det man finner i Tyskland. Postdoktor Anneken Sperr har sammenlignet trekk ved det offentlige rettssystemet i Norge og Tyskland, og konkluderer med at det norske samfunnet er mer preget av harmoni og tillit enn andre europeiske land.

– Det bor få mennesker i Norge, og personen som skal saksbehandle byggesøknaden din er kanskje en bekjent. Derfor tror jeg nordmenn har et større behov for å komme overens i lengden. Man kan ikke bare unngå hverandre. Det medfører at terskelen for å bruke rettssystemet

også er høyere. En konflikt skal være veldig tilspisset før man velger å gå til retten, sier hun.

Norske domstoler tilbakeholdne

Sperr er halvt tysk og oppvokst i Tyskland. I løpet av jusstudiet ble hun stadig mer interessert i forskjellene mellom tysk og skandinavisk rettskultur, og tok til slutt doktorgraden innen feltet komparativ offentlig rett. Utgangspunktet for avhandlingen hennes var et spørsmål som gjaldt domstolskontroll med forvaltningsavgjørelser:

Anta at du er misfornøyd med et forvaltningsvedtak, for eksempel svar på en byggesøknad. Du ender med å ta klagen din til domstolen. Dersom

HAR TILLIT: Ofte tenker vi på nordmenn som kranglevorne og i heftige disputtar med naboen. Tilfeller som dette, der noen har tagget sitt eget hus for å gi naboen stygg utsikt, (fordi denne hadde felt tre, mot eieren av det taggede huset sin vilje), er ikke typiske. Forskning viser tvert imot at nordmenn er mer kollektivt orienterte enn andre europeere, og ikke minst har høy tillit til forvaltningen.

FOTO: SCANPIX

det viser seg at forvaltningsorganet har gjort en feil, vil en norsk domstol kunne oppheve vedtaket, og du må starte søkeprosessen på nytt i håp om en bedre avgjørelse neste gang, en forventning som oftest blir oppfylt. Men en tysk forvaltningsdomstol må også gi saken din en frittstående vurdering, og vil etter omstendighetene kunne forlange at forvaltningsorganet gir byggetillatelse. Den kan altså i større grad legge seg opp i innholdet i vedtaket, mens norske domstoler nøyer seg med å avgjøre om vedtaket er gyldig eller ikke.

– Jeg var interessert i begrunnelsen for forskjellene i norsk og tysk tenkning på dette feltet. Dette spørsmålet handler jo om maktfor-

deling: Kan eller kan ikke domstolene overstyre forvaltningen, og under hvilke forutsetninger? Har Tyskland en annen forståelse av maktfordeling enn Norge, og i så fall hvorfor?

Bakom ligger nazitiden

Hennes hovedkonklusjon er at Tyskland har et offentlig rettssystem bygget rundt enkeltindividets rettigheter, mens det norske rettssystemet tillegger kollektive hensyn mer vekt. En rettighet som er nedfelt i lovverket gir tyske borgere en sterk beskyttelse gjennom domstolene. Til gjengjeld er kriteriene for å kvalifisere til en slik rettighet svært strenge, for at rettssystemet ikke skal drukne i saker. Det henger delvis sammen med et

- ▶ sterkt behov i Tyskland for klarhet og forutsigbarhet, mener Sperr.

– I Norge er man mer fleksible.

Rettsanvendelsen gir større rom for skjønn når det gjelder hva som virker rimelig i den enkelte sak. Det tyske systemet må ses på bakgrunn av

nazitiden, hvor enkeltindividets rettigheter ble krenket i uhyre sterk grad. Som et resultat av det, har befolkningen i Tyskland større mistillit til staten. Derfor er det sentralt i forståelsen av rettsstaten i Tyskland å kunne reise sak mot staten eller kommunen ved en uavhengig og nøytral instans, og kunne regne med en grundig overprøving av forvaltningsavgjørelsen uten at det er veldig vanskelig eller kostbart. I Norge er det svært dyrt og komplisert å bruke

rettsapparatet, og dermed er terskelene høyere, mener hun.

Når nordmenn likevel er fornøyde med systemet, skyldes det at vi ikke er så interesserte i å benytte domstolene til å løse våre konflikter. Vi har en rekke andre instanser i forvaltningssystemet å vende oss til. I motsetning til tyskerne, har nordmenn flest høy tillit til at vi blir rettferdig behandlet i forvaltningssaker. Vi har ikke et like stort behov for ekstern, nøytral kontroll fra domstolene for å føle oss trygge på at våre rettigheter blir ivarettatt.

Norske altnuligdommere

Den norske praksisen innebærer at domstolene må stole på at forvaltningen er i stand til å gjøre en god jobb. Det henger også sammen

med at Norge har valgt et system med generelle og ikke spesialiserte domstoler.

– Norske dommere kan jobbe med forvaltningsrett om morgenen og arverett om kvelden, og de synes at noe annet ville vært kjedelig. Domstolssystemet i Tyskland er i høy grad spesialisert, og det fører til at selvforståelsen blir veldig forskjellig. Norske dommers selvforståelse er at de vet mye om rett, og det som gjelder andre faglige spørsmål, det vet andre. Tyske dommere oppfatter seg i større grad som faglig kompetente, og er rettslig forpliktet til å gå nærmere inn på innholdet i konflikten.

Dette avspeiler også en forskjell i rettferdighetsforståelsen mellom Norge og Tyskland, mener Sperr. Tyske domstoler lider under en enorm saksmengde og kunne nok ofte ønske å avsi en dom etter norsk modell, for å spare ressurser. Men det har de ikke anledning til.

– Det er et visst paradoks i at domstolene i Tyskland står veldig sterkt i maktfordelingssystemet, men de kan ikke velge å ikke bruke denne makten. Borgerne har krav på å få en avgjørelse og en grundig begrunnelse. I Norge kan domstolene velge å ikke bruke ressurser på å gå dypt inn i alle sider ved saken. Folk i Norge oppfatter det som hensiktsmessig og naturlig, men fra et tysk perspektiv kan det se ut som om nordmenn aksepterer større usikkerhet enn man gjør i Tyskland.

Fra verdier til rettigheter

Men dette kan endre seg. Norsk rett er inne i en periode med store forandringer, som særlig skyldes tilpasning

ger til EU og overnasjonal rett. Men også innenfra skjer det forandringer. Norske politikere snakker stadig mer om garantier, enten det gjelder retten til helsebehandling, til opplæring eller til en verdig alderdom. I januar skal et stortingsutvalg foreslå endringer i Grunnloven for å styrke menneskerettighetenes stilling i norsk rett. Det er et stort spørsmål hvordan alle disse rettighetene skal tolkes.

– Jeg tror vi befinner oss i en fase hvor ting som lenge er blitt ansett som politiske verdier, er i ferd med å bli utformet som rettigheter, og jeg tror ikke rettsystemet i Norge så langt er tilpasset dette, sier Sperr.

I Tyskland har menneskerettighetene vært en del av forfatningen siden 1949, og vanlige folk reiser stadig søksmål på bakgrunn av rettigheter de mener er blitt krenket. Kanskje er Norge nå på vei i samme retning.

– Hvis menneskerettighetene kommer inn i den norske Grunnloven, blir spørsmålet hvilken funksjon de skal ha. Skal de være et politisk symbol, eller en liste med rettigheter som skal håndheves? Eller skal de være en forsikring mot mulige politisk vanskelige tider i fremtiden? Menneskerettighetene er jo ikke uttømmende, og man kan tenke seg at én generasjon legger stor vekt på ytringsfrihet, mens neste generasjon vil mene at rett til helse og miljø er viktigst. I Tyskland er grunnleggende endringer umulig, fordi kjerneinnholdet i de tyske grunnrettighetene er vernet gjennom en evighetsgaranti. De kan kun endres ved å forkaste hele grunnloven. Det samme gjelder selve grunnordningen av Tyskland som en føderal, sosial og demokratisk

« **Norske dommere kan jobbe forvaltningsrett om morgenen og arverett om kvelden, og de synes at noe annet ville vært kjedelig. Dommere i Tyskland er i høy grad spesialisert.**

» *Anneken Sperr*

rettsstat. Dermed er fremtidige generasjoner bundet, og evighetsgarantien kan derfor oppfattes som et uttrykk for en slags gjensidig mistillit mellom befolkningen og staten, forklarer hun.

Rettstradisjon i endring

Den norske tradisjonen har hittil vært annerledes, i den forstand at man tiltror hver generasjon å finne gode måter å konkretisere rettsstaten på. Det vi forstår som rettsstat, er i stor grad en prosess som sikrer at alle grupper i befolkningen får være med i den løpende debatten om hvilke verdier man ønsker å vektlegge.

– Denne demokratiske tradisjonen står veldig sterkt i Norge, og det er egentlig veldig bra å ha en sånn forståelse av rettsstaten, hvor ingen svar ligger fast for all fremtid. Men Norge er i en posisjon hvor man er mye sterkere presset utenfra enn før, spesielt fra Europa, og Europa preges igjen av noen store land, blant dem Tyskland. Menneskerettighetsutviklingen er jo ikke noe vi ønsker å kritisere, for alle er enige om at det handler om gode verdier. Men det fører til en materiell forståelse av rett, rettferdighet og rettsstat som land med sterke demokratiske tradisjoner, som Norge, hittil ikke har hatt behov for, sier Sperr. ◦

NORGE MÅ BEVARE TILLITEN TIL RETTSSYSTEMET:
Anneken Sperr advarer mot et for sterkt fokus på rettigheter i vårt forhold til rettssystemet.

FOTO: THOR BRØDRESKIFT

Knut S. Vikør er professor i Midtausten og det muslimske Afrikas historie, ved UiB. Var leiar av Senter for Midtaustenstudiar 1988-2002, og har skrive m.a. «Ei verd bygd på islam: Oversikt over Midtaustens historie» og «Mellom Gud og stat. Ei historie om islamsk lov og rettsvesen».

Det europeiske islam

Islam i Europa er like gammalt som islam, men moderne europeisk islam veks i ulike retningar, skriv professor i Midtausten-historie, Knut Vikør.

22. juli har igjen sett lys på korleis historiske hendingar er knytt til det som skjer i dag. Korsfararar som vil stenge Europas portar brukar det osmanske nederlaget foran Wien i 1683 som symbol. Historia heng med oss. Men kva kan ho fortelle oss, om Europa og muslimane?

« **Dei aller fleste muslimane i dag, både salafistar og «europeisk islam», er samde i at lova må nytolkast i vår tid, såkalla ijthihad. Dei er berre usamde om i kva retning.** »

Det forsvunne Andalus
Den første innsikta historia kan gi oss, er at Europa har aldri vore reint kristent. Det har alltid funnest eit islamsk Europa, så lenge vi har hatt islam. Der pensjonerte nordmenn nå solar seg i sør-Spania, fantes det i sju hundreår eit land som nå er forsvunne. Namnet er bevart i region-namnet Andalucia, men middelalderens Andalus var ikkje ein region av Spania, dét landet oppstod først etter at dei kristne hadde radert det gamle riket frå kartet. Andalus var eit eige arabisk-berbisk og muslimsk land, med ein kristen minoritet på samme storleik som i Syria eller Irak i dag. Men det landet forsvann altså

mellom 1200- og 1400-talet, invadert av dei kristne, folket flykta eller vart tvangsomvendt. Berre noen kulturelle minnesmerke vart ståande att. Men samtidig oppstod eit anna muslimsk Europa i søraust, på Balkan. Det store osmanske riket oppstod samtidig på begge sider av det trange Bosporusstredet på 1300-talet. På Balkan var folkefleirtalet heile tida kristent, men mange gjekk også over til islam, og det muslimske samfunnet voks der i fem hundreår, og lever fortsatt i Albania, Bosnia og som minoritetar i fleire av nabolanda. Det er ein ekte, europeisk islam med mange hundreårs røtter.

Dei «nye» muslimane

Likevel er det ikkje desse vi tenker på når vi snakkar om «muslimar i Europa», men på dei nye som er komne til «vårt» nord- og vest-Europa det siste halve hundreåret. Dei vart oppfatta som gjester som skulle heim etter endt arbeid. Mange reiste også tilbake, men andre blei verande, og nå etter to og tre generasjonar som er født i Europa, er dei blitt permanente delar av samfunna der, på godt og

vondt. Diskusjonane om kva rolle dei har og skal ha i Europa er politiske og bygger på verdival. Forskarane skal komme med empirisk bakgrunn for slike verdival, kva som er mu-

ALHAMBRA: Tyske Adolf Seel malte dette bildet av det mauriske palasset Alhambra i Grenada, Andalucia rundt 1870. Alhambra vart bygd på 1300-tallet av mauriske muslimar. FOTO FRÅ WIKIMEDIA COMMONS

lige vegar for samlevinga mellom ulike religiøse og nasjonale grupper i framtidens Europa. Finst det, eller kan det oppstå, ein europeisk islam mellom dei som kjem frå fjerne land? Korleis vil forholdet mellom ein slik europeisk islam og det sekulariserte storsamfunnet sjå ut? Kva rolle kan t.d. det skremmande ordet «shari'a» spille?

Knytt Islam til universelle verdiar

Det finnes ikkje klare svar på dette, fordi denne historia er fortsatt så ung. Det er mange tendensar, noen vil leve opp, andre ikkje, og utviklinga kan ta nye vegar. Det avheng både av sosiale, kulturelle, økonomiske og andre faktorar, både hos dei ulike gruppene muslimar og i samfunnet rundt. Men det er rimelig å snakke om noen tendensar: Vi kan sjå ei mulig fragmentering både etter opphavsland og alder. I den generasjonen som først kom til Europa er tilknyttinga til heimlandet stor og definerer korleis dei ser religionen. Naturligvis på ulikt vis, dei som flykta frå eit religiøst styre i Iran er negative til det dei flykta frå. Andre organiserer seg i konkurrerende teologiske retningar ut frå ulikheiter i heimlandet. Også i denne generasjonen er det opplagte og nødvendige tilpasningar til diaspora-situasjonen, men idealet er knytt til opphavslandet. I neste generasjon blir «kultur», altså frå opphavslandet, ofte oppfatta som ein negativ kontrast til «religion». Islam blir kopla fri frå opphavs-kulturen og knytt til universelle verdiar på tvers

av det pakistanske og marokkanske. Denne jakta på ei «autentifisert» islam kan gå i ulike, gjerne motsatte retningar. Noen, dei såkalla «salafistane», vender ryggen til dagens samfunn, både det norske og det pakistanske, og set islams tidlige tid som konkret handlingsmønster. Andre, og langt fleire, har tatt opp i seg den moderniteten som av og til blir kalla «vestlige verdiar», samtidig som vil utvikle ein etikk og samfunnssyn som er eksplisitt islamsk og religiøs.

Ulike tolkingar av sharia

Kva rolle spiller så «shariaen» i dette? Ordet som får dei fleste til å fryse på ryggen, kan vi helst omsette med «det Gud vil vi skal gjere», og muslimar legg heilt ulike ting i det. For noen er det konkrete lovreglar, utvikla av fortidas lærde, for andre er det eit etisk ideal for eit rettferdig og godt samfunn, som kan formuleras på ulike måtar til ulike tider. For muslimar i Europa spiller dette ulik rolle, alt etter kva situasjon ein er i. For «første generasjon» har ekteskap, skilsmisse, arvedeling og liknande juridiske konsekvensar både i heim-

landet og vertslandet, og i dei fleste muslimske land bygger familielevene på sharia i modernisert form. Her er det ikkje religionen, men statslovene i dei ulike landa som spelar inn, og i prinsippet er forholdet det samme enten det er USA eller Pakistan som er opphavslandet. Norsk rettsoppfatning og menneskerettar set grensar for kva som kan bli norsk rettsdom, men at ein må konkret forholde seg til annan lands rettssystem er ein konsekvens av at folk flyttar på seg.

Vil ha nytolking av lovene

For dei muslimane som berre har band til Norge er ikkje det internasjonale aspektet så sentralt. For dei er spørsmålet korleis dei forstår islam og dei etiske ideala som ligg i religionen, og som blir uttrykt som «sharia». Her er det openbart store spenningar mellom dei ulike vegane muslimane kan gå. Dei aller fleste muslimane i dag, både salafistar og «europeisk islam», er samde i at lova må nytolkast i vår tid, såkalla *ijtihad*. Dei er berre usamde om i kva retning. Mens salafistane vil fjerne «slagget» som lagt seg i islam gjen-

BOSNIA: På Balkan bur muslimar som har vore i Europa i hundrevis av år. Ofte blir desse gløymt når vi snakkar om «muslimane i Europa» meiner artikkelforfattaren. FOTO: SCANPIX

- ▶ nom hundreåra og komme tilbake til Profetens reine samfunn, meiner dei som fokuserer på shariaen som etisk ideal at muslimane må finne fram til kva Gud ønskte for muslimane, hans «hensikter» (*maqasid*) oppsummert som «velferd» (*masalih*) for samfunn og einskildmenneske. Så må kvar tid og kvart samfunn formulere lovene ut frå det som best fremmer denne velferda. Derfor vil altså ein «norsk» islam i dag ha heilt

« Europa har aldri vore reint kristent. Det har alltid funnest eit islamsk Europa, så lenge vi har hatt islam. »

andre lovreglar enn på Profetens tid, sjøl om det etiske idealet om velferd er det samme, så var samfunnet heilt ulikt.

Europeisk islam finn ny form

Dette er altså *mulige* ytterpunkt. Det empiriske spørsmålet er kva som konkret blir lagt i dette etiske idealet. Mye fokus er t.d. på forholdet mellom kjønna. Dersom familien blir oppfatta som ein kjerneverdi i det gode samfunnet, skal så kjønnsrollene vere klare og komplementære, eller bør dei byggast ned? Kor langt kan muslimar gå i omtolke klar openbaringstekst til eit destillert ideal?

MUSLIMSK FEMINISME: Nokre muslimske feministar meiner at Guds ideal, etikken i Koranen, er for stadig aukande likestilling. FOTO: COLOURBOX

Koranen seier klart at i dei fleste tilfelle skal ei kvinne arve halvdel av det ein mann i samme slektsavstand arvar. Dette er klart i strid med eit etisk ideal om likestilling. Noen muslimske feministar meiner at Guds ideal, etikken i Koranen, er for stadig aukande likestilling, og ein halvpart var det som var mulig å oppnå på Profetens tid. Vi må sjå bort frå ordlyden, og fokusere på retninga Gud peiker: I dag må arvedelinga vere lik. For dei fleste muslimar er ei slik omtolking å gå for langt, ein må halde

seg innanfor det Openbaringa seier klart. Men rommet for nytolking er nesten ubegrensa, og blir brukt flittig.

Denne prosessen går fortløpande, og vi veit ikkje kvar han vil ende, men den er særlig aktiv i Europa. Den viser at om Andalus er borte, og det muslimske Balkan er fjernt, så veks det muslimske Europa fram i ny form. For noen som ein reaksjon på det europeiske, for andre med ei bevisstheit om at det er her dei hører til, og at deira religion og etikk er ein naturleg del av landet dei bur i. ◦

NY IDENTITET: Europeisk islam går i ulike retningar, og det er for tidleg å seie kva som blir den dominerande. FOTO: COLOURBOX

I wish I could sprechen Sie deutsch

Forskere er bekymret for konsekvensene dersom de akademiske båndene til Tyskland svekkes. UiB trapper nå opp kontakten med sin tyske slektning.

TEKST ▶ NINA KRAFT

Studentene har lenge sviktet Tyskland, og en av konsekvensene er at det finnes færre og færre vitenskapsfolk som kan lese tyske akademiske tekster på originalspråket. UiB har lange samarbeidstradisjoner med Tyskland. For eksempel var den moderne meteorologiens grunnlegger og UiB-pioneren Vilhelm Bjerknes professor i Leipzig i perioden 1912–1917. Frem til 1930 var

det også vanlig at nordmenn skrev doktorgraden på tysk.

– Den sterke vitenskapstradisjonen mellom Norge og Tyskland gikk tapt etter andre verdenskrig. Men frem til 1980 var Tyskland et veldig viktig studieland for medisinerere, økonomer og statsvitere fra Norge, sier amanuensis i tysk litteratur ved UiB, Tor Jan Ropeid. Tyskland er fremdeles i forskningsfront på mange områder,

blant annet innen ingeniørfag, fysikk og kjemi. Tysk er også viktig innen samfunnsforskning og filosofi.

Originalkilder forsvinner

Akademikere ved UiB er også bekymret for kvaliteten på forskningen når forskerne ikke lenger kan lese kilder på originalspråket.

– Når stadig flere forskere ikke kan lese tyske originalkilder, men

TUNG AKADEMISK TRADISJON:
Bokskulptur fra Humboldt-
universitetet i Berlin.
FOTO FRA WIKIMEDIA COMMONS

må ty til oversettelser, svært ofte på engelsk, øker dessverre faren for feiltolkninger og unøyaktigheter, sier professor i tysk litteratur ved UiB, Sissel Læg Reid.

Historieprofessor Christhard Hoffmann, leder på Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap ved UiB, bekrefter at det innen fag som musikkvitenskap, historie, økonomi og religion er mange originaltekster som bare finnes på tysk. Læg Reid og Hoffmann får støtte av professor emeritus i filosofi ved UiB, Gunnar Skirbekk, som selv har bodd og arbeidet i Tyskland.

– Når studentene ikke lenger leser Heidegger, Hegel og Kant på tysk, mister de noe vesentlig i sin forståelse. Hvis vi mister forbindelsen til Tyskland, mister vi vesentlige røtter til vår egen kultur, sier Skirbekk.

Filosofiprofessoren er samtidig opptatt av identitet og kulturell tilhørighet. Norge har fra gammelt av vært sterkt påvirket av tysk kultur,

mye sterkere enn de fleste unge i dag forstår.

– Nesten en tredjedel av undersåttene under dansk kongen var tyskspråklige, og det samme gjaldt flere av de mest progressive embetsmennene på slutten av 1700-tallet, som for eksempel Struense. Teologien – med Luther – var tyskspråklig, og det samme gjaldt mange av teoretikerne bak arbeiderbevegelsen, fra Marx til Bernstein og Rosa Luxemburg. Frem til første verdenskrig var tysk det dominerende språket i vitenskapen, påpeker Skirbekk. Videre var det via Tyskland at norske kunstnere og diktere nådde ut i verden, fra J.C. Dahl til Ibsen og Hamsun. Det er viktig at vi ikke glemmer det gode og nære

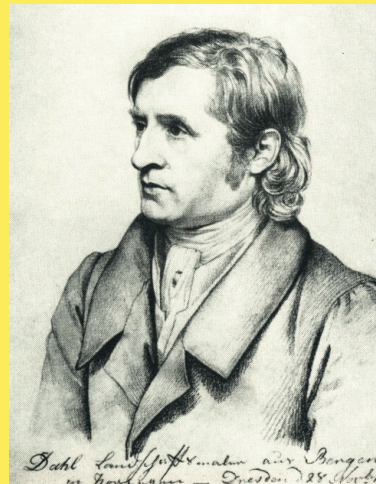
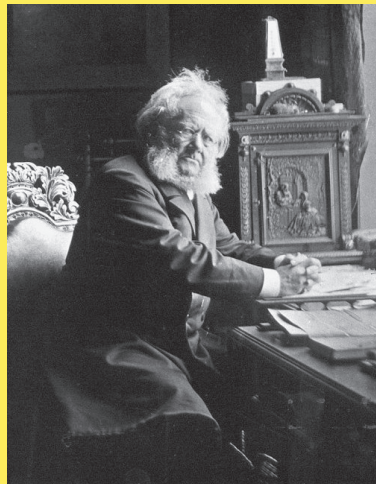
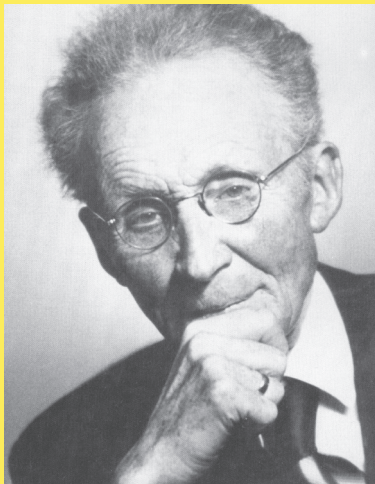
forholdet vi har hatt til Tyskland og tysk kultur, mener Skirbekk.

Alarmerende studentnedgang

I 1974 var det rundt åtte ganger flere tyskstudenter ved Universitetet i Bergen enn det er i dag. Tysk og flere andre språkfag er i hardt vær ved alle norske universiteter.

– Jeg tror ikke at nedleggings-spøkelset for tyskfaget er helt nedkjempet ved UiB. Vi er et utsatt fag med dårlig studenttilgang og dermed lav produktivitet, sier Tor Jan Ropeid.

Mens interessen for å reise til Tyskland er laber, er det mange studenter som kommer fra Tyskland for å studere ved UiB. I handlingsplan for UiBs internasjonale virksomhet går man inn for å heve språkkompetansen ved universitetet. Tysk er ett av språkområdene som satses på, og man ønsker at flere studenter skal velge Tyskland som utvekslingsland. For å få til dette må tyskopp læringen styrkes.

BLE STORE VIA TYSKLAND: Vitenskapsmannen Vilhelm Bjerknes, dramatikeren Henrik Ibsen og maleren J.C. Dahl nådde alle ut i verden gjennom Tyskland.
VILHELM BJERKNES-FOTO: UIB, HENRIK IBSEN-FOTO: IBSENMUSEET, J. C. DAHL-PORTRETT: CARL CHRISTIAN VOGEL VON VOGELSTEIN

– Satsingen på tysk har sammenheng med at vi har et omfattende forskningssamarbeid med Tyskland, og med at tyske studenter utgjør den største gruppen av utvekslingsstudenter ved UiB. Samtidig ser vi at interessen for tysk språk og utveksling til Tyskland lenge har vært dalende hos oss, sa viserektor for internasjonale relasjoner ved UiB, Astrid Andresen, til På Høyden tidligere i år.

Kan bli hjelpefag

Satsingen på tysk blir ønsket velkommen ved UiB, selv om tyskmiljøet frykter at de skal brukes til ren språkopplæring i stedet for den tradisjonelle innføringen i tysk språk, kultur og historie. Ropeid er redd for at det som blir igjen av tyskfaget på universitetsnivå i Norge skal være praktisk rettet mot økonomisk nytte. Han viser til handlingsplan for internasjonallisering 2011–2013 for UiB, hvor det står at «UiB har som mål at det skal utvikles språkkurs i aktuelle språk for de av våre studenter som reiser

på utveksling til land hvor engelsk ikke er hovedspråk.» Ropeid frykter en utvikling der språkfagene i stadig større grad blir pålagt en rolle som instrument- eller hjelpefag for andre fag, og i mindre grad blir sett på som en verdi i seg selv.

Skolesystemet har sviktet

Så hvordan mistet det tyske språket sin høye status? For nordmenn flest er det kulturelle Tyskland lite viktig i dag, sammenliknet med den engelskspråklige verden. Tyskens dalende viktighet kom ifølge Ropeid og Skirbekk også som følge av omleggelsen av det norske skolesystemet, som gav mindre fokus på de «vanskelige» språkfagene. I 1974 ble for eksempel andre fremmedspråk valgfritt i ungdomsskolen, og tysk har i stadig større grad blitt valgt bort. Forskerne tror også at vi mangler kunnskap om det moderne Tyskland.

– Tyskland er mye mer mangfoldig enn klisjeene vi har om landet. Tyskland er ikke Preussen; det er mer rom

for debatt og uenighet her enn i det konforme konsensuslandet Norge. Tyskland har en sterk motkultur. Det er ingen tilfeldighet at det ble det første landet i Europa med et stort grønt parti. Tyskland er landet hvor aldrende hippier som Ingvar Ambjørnsen velger å slå seg ned, sier Ropeid.

Den ulykksalige holocaustturismen

En del av de norske akademikerne har også kritiske ord å si om norske skoleklassers bussturer for å lære om nazismens ugjerninger.

– Denne ulykksalige holocaustturismen! Jeg mener ikke at bussturene til Auschwitz bør opphøre, men suppleres av andre inntrykk fra det moderne Tyskland, sier Ropeid.

– Auschwitzturen blir satt for lite i sammenheng. Elevene lærer ikke hvordan tyskerne etter krigen har fått et fag som heter «Politische Bildung» – politisk dannelse, sier forsker Jonn Sem Fure ved Universitetet i Oslo. ◻

Tvilen som tar liv

Stadig fleire tviler på vitskap, uansett kor mange vitskaplege funn ein slår i bordet med. Forskarar fryktar antivitskaplege haldningar kan ta liv. **TEKST** GUDRUN URD SYLTE

Eg er redd for ein antivitskapleg tendens i samfunnet, og kva som vil skje dersom vitskapen misser si tyding som kunnskapsbase, seier Tore Furevik, klimaforskar ved Bjerknessenteret og professor ved UiB.

Medan vitskapen tidlegare vart tenkt på som nøytral, har samfunnet

generelt blitt meir skeptiske til autoritetar. Det er noko også vitskapen har fått smake. I eit pessimistisk lys kan ein kalle det for ei antivitskapleg bølge, er ein meir optimistisk, kan ein kalle det sunn skepsis.

Den amerikanske vitskapsjournalisten Michael Specter kallar det *Denialism*. I fjor gav han ut boka

« Det er trist dersom ein av ti millionar dør av ein vaksine, men alternativet kan vere langt farlegare, at dødelege sjukdommar kjem attende og drep mange millionar. » Michael Specter

20 22 MANDAG 8. SEPTEMBER 2008 **VES**

20 JENTER

Av JORUNN STOLAN og MAY-LINN GJERDING
20 unge kvinner er døde etter HPV-vaksinering, ifølge meldinger til legemiddelmyndighetene i USA. De alarmerende rapportene om mulige bivirkninger går rett inn i en ny, opphetet debatt.

To artikler i siste nummer av New England Journal of Medicine seier spørsmålsleg ved om de to vaksinene mot kjønns- og artikkelforfatterne trekker i tvil om rutinevaksinering vil være riktig og effektiv bruk av dyrebare helseteknologier.

Regne vaksinene – Gardasil og Cervarix – er svært kostbare og artikkelforfatterne trekker i tvil om rutinevaksinering vil være riktig og effektiv bruk av dyrebare helseteknologier.

Den ene av artiklene er en lederkommentar, skrevet av Charlotte Haug, selv lege og til daglig redaktør i Tidsskrift for den norske legeforening. Hun har også i Norge vært en sterk kritiker av rutinevaksinering av skolejenter mot HPV.

Haug skriver i lederkommentaren, som har ført til et stort antall presseopplag verden over, at forskerne fortsatt ikke har funnet svar på en rekke kritiske spørsmål knyttet til vaksinen.

• For eksempel er det fortsatt uklart om vaksinen vil forebygge ikke bare celleforandringer, men også livmorhalskreft.

• Det er heller ikke avklart hvor lenge beskyttelsen vil vare.

• De fleste HPV-infeksjoner ordinerer immunoforsvarer, viat selv opp i. Det er derfor et sentralt spørsmål hvordan vaksinen vil påvirke immunforsvaret vårt.

• Et annet sentralt spørsmål er hvordan vaksinen vil påvirke jenter som ikke har mødt på-

ved hvordan vaksinen vil virke på andre kreftform-kallende HPV-virus. Om de vil vise seg å bli farligere dersom HPV-18 og HPV-16 blir utryddet av vaksinen, slik målet er.

Business Manager Geir Nalund i Sanofi Pasteur MSD, som markedsfører HPV-vaksinen Gardasil i Europa, avviser Haugs spørsmål.

– Ingen nye argumenter

– Når det gjelder Charlotte Haugs leder i NEJM ser vi ikke at den bringer nye argumenter inn i debatten, som ikke allerede er grundig behandlet i FHAs anbefaling eller i behandlingen i Rådet for kvalitet og prioritering, skriver Nalund i en e-post til VG.

Han fastholder at Gardasil er en svært sikker vaksine, som nå er distribuert i mer enn 30 millioner doser over hele verden.

– Så sent som 22. juli i år ble kreftefremmende amerikanske helsemyndighetene Gardasil's gode sikkerhetsprofil, skriver Geir Nalund.

– Og han tilføyer: – Når det gjelder dødsfallene som er rapportert inn i til FDA, er det slik at i alle tilfellene hvor obduksjonsrapport var tilgjengelig, ble det fastslått at dødsårsaken ikke kunne knyttes til vaksinasjon.

Til nå har amerikanske lege-

svartegitte. Så langt har de altså fått melding om 20 dødsfall, 94 prosent av meldingene klassifiseres som «mindre alvorlig».

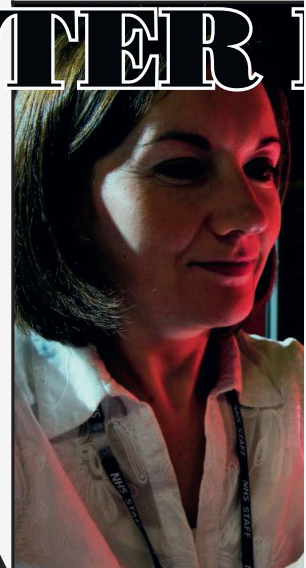
Likvevel holder både FDA og vaksineprodusenten Merck fortsatt fast ved at vaksinen er trygg og effektiv. Men FDA skriver på sine nettsider at de vil fortsette å overvåke vaksinens sikkerhet nøye.

I Australia, som i USA, har legemiddelmyndighetene (TGA) fått mange alarmerende meldinger. Totalt er det kommet inn 181 rapporter om mulige bivirkninger, også de fleste av disse er meldinger om mulige reaksjoner hos unge kvinner eller skolejenter som er vaksinert.

Andre er mer alvorlige: TGA gransker for synlighet tre tilfeller av bukspyttkjertelbetennelse hos kvinner som ble skutt syke kort tid etter at de fikk HPV-vaksinen Gardasil. Betennelse i bukspyttkjertelen kan i verste fall føre svikt i vitale organer som lever, galle og hjerte, og dermed true livet.

E-post: jorunn.stolan@vg.no

MASSEVAKSINERING: Venter over vaksineres nå

TJUE DØDE: VG slo stort opp at tjue jenter hadde døyd etter å ha tatt HPV-vaksina.

Nedst i teksten vart det opplyst at dødsfalla ikkje kunne knyttast til vaksina.

FAKSIMILE FRÅ VG 8.9.2008.

MORALEN STYRER POLITIKKEN: – Det eg har lært meg gjennom eit langt liv som gynekolog, er at om ein kjem inn på felt som handlar om sex og moral, vil politisk syn overskygge det meste. Det var tydeleg då vi innførte bruk av abortpillen i Noreg. I HPV-saka har eg sett tilfeller der legar oppfordrar til seksuell avhold i staden for vaksine, seier Ole-Erik Iversen. Han har dei siste fire åra vore med i det vitskaplege rådet for utvikling av neste generasjons HPV-vaksine.

FOTO: WALTER N. WEHUS

nettopp med tittelen *Denialism. How Irrational Thinking Harms the Planet and Threatens Our Lives*. Her kategoriserer han og skildrar han det han kallar ein farleg trend, det å forkaste vitskapleg kunnskap når det kjem til spørsmål om legemiddelindustrien, alternative medisiner, klimaforskning og vaksiner.

Specter peiker på at vaksinemotstandarar gjerne ikkje oppfattar seg som fornektarar, dei kan vere bekymra foreldre som er redd for kva vaksina inneheld av tilleggsstoff. Men sluttar mange nok å ta livsviktige vaksiner som MMR-vaksina, kan det føre til at meslingar igjen får feste i befolkninga og mange barn vil dø

eller bli livsvarig hjerneskode. Det har gått så lang tid sidan meslingar var farleg, at folk ikkje lenger hugsar trusselen.

– Det er trist dersom ein av ti millionar dør av ein vaksine, men alternativet kan vere langt farlegare, at dødelege sjukdommar kjem attende og drep mange millionar. Me må sjå risiko i samheng med gevinst, og tenke på samfunnets beste, sa Specter til Dagens Næringsliv i februar i år.

«Supervaksine»

I Noreg er det mange foreldre som vegrer seg mot å vaksinere døtrene sine mot det såkalla HPV-viruset (humant papilloma-virus) som kan

« 30 prosent av alle norske jenter fødd i 1997 har ikkje tatt HPV-vaksina i det heile, medan 22 prosent av jentene som er fødd i 1998 har ikkje byrja å ta vaksinen. »

føre til livmorhalskreft. 30 prosent av alle norske jenter fødd i 1997 har ikkje tatt vaksina i det heile, medan 22 prosent av jentene som er fødd i 1998 ikkje har byrja å ta vaksinen. Ni år etter at HPV-vaksina vart teken i bruk, har ingen av dei vaksinerte fått livmorhalskreft eller forstadier til kreft, forårsaka av dei virus dei var vaksinert mot. Det var våren ▶

« **Det blir feil å kalle det ei vaksine mot livmorhalskreft, fordi den berre beskyttar mot nokre, dog viktige typar virus. Å misforstå det kan vere livsfarleg, dersom kvinnene trur dei ikkje kan få underlivskreft lenger etter vaksining og difor ikkje tar celleprøver.** » *Sissel Rogne*

- ▶ 2000 at det amerikanske legemiddelfirmaet Merck hadde utvikla det dei rekna med var ein effektiv HPV-vaksine. Dei kontakta Den norske Kreftforeninga, for å høyre om dei var interesserte i eit samarbeid om testing av vaksina. Merck såg på dei nordiske landa som svært attraktive land å foreta ei utprøving, fordi ein her i landet har gode fagmiljø og ikkje minst gode helseregister, deriblant Kreftregisteret.

– Styret i Kreftforeninga var begeistra. Sjølv var eg skeptisk, og kritisk til vaksina, seier Ole-Erik Iversen, professor i medisin ved UiB. Iversen har ei lang karriere som gynekologspesialist bak seg. Han har jobba med kvinner med livmorhalskreft gjennom mange mange år. At det skulle vere mogleg å finne ein vaksine mot visse typar livmorhalskreft, trudde Iversen rett og slett var for godt til å vere sant.

Ingen fekk kreft

Da Merck kontakta Kreftforeninga, hadde vaksina gjennomgått laboratorie- og dyreforsøk. For at ei vaksine skal bli godkjent må den også gå gjennom tre fasar med utprøving

på menneske: Først på frivillige for biverknader, deretter testar for å finne den rette doseringa. No var tiden kommen for den tredje fasen, og vaksina skulle testast på 12 000 deltakarar, der rundt halvparten fekk placebo-vaksine. 5500 av deltakarane var frå Norden, resten frå andre land.

– Av dei 12 000 deltakarane som vart testa, vart det rapportert om 29 tilfeller av forstadier til livmorhalskreft, og alle desse tilfella var i placebo-gruppa. Dette var oppsiktsvekkande, seier Iversen og fekk som konsekvens at vaksineutprøvinga vart avbrutt. Fordi den var så effektiv og trygg at ein såg at dei kvinnene som fekk placebo-vaksina vart utsette for risiko for å utvikle kreft.

Det er heilt spesielt at ei vaksineutprøving vert avbroten slik. Vaksina vart raskt godkjent rett og slett fordi den reddar liv. Livmorhalskreft er den nest hyppigaste kreftforma i verda for kvinner, og i mange land i tredje verda den aller vanlegaste.

– Det første resultatet frå langtidsoppfølginga vart presentert i Lisboa i midten av mai i år. Etter ni år har ein ikkje oppdaga svikt i effekten. Ingen av dei 5500 vaksinerte har fått forstadier til kreft, mange trur no at effekten er livsvarig slik ein har sett med hepatittvaksina, seier Iversen.

Kritiserer ein-sidedig informasjon

I tillegg til «folkeleg» skepsis til HPV-vaksina har også Bioteknologinemnda vore kritiske. Men i følge direktør Sissel Rogne i Bioteknologinemnda har dei aldri vore i mot vaksina. Det dei har vore kritiske til er at dokumenta ikkje hadde god nok risikovurdering, og at det ikkje var tid til informasjon verken til helsesøstre eller foreldre.

– Folkehelseinstituttet sa at vaksina var trygg. Men alle vaksiner har biverknader. Vi meinte at informasjonen var ein-sidedig og unøyaktig. Til dømes blir det feil å kalle det ei vaksine mot livmorhalskreft, fordi den berre beskyttar mot nokre, dog viktige typar virus. Å misforstå det kan vere livsfarleg, dersom kvinnene trur dei ikkje kan få underlivskreft lenger etter vaksining og difor ikkje tar celleprøver, seier Rogne. Ho legg til at Bioteknologinemnda òg meiner at ein hadde altfor stort hastverk med å innføre vaksinen og at staten burde betale den også til dei som vil vente til jentene er 13, 14 eller 15 år.

Vil ha openheit om vaksina

Rogne vil ikkje vere med på at Bioteknologinemnda er med på å forvirre folk med å vere kritiske til vaksina. – Nei, for at folk skal ha tillit til helsetenesten er det viktig å være åpen om biverknader og begrensningar. Vår kritikk skyldast først og framst at vi var redde for at folk ikkje skulle skjønne begrensningane til vaksina.

Direktør ved Folkehelseinstituttet Geir Stene-Larsen har avvist kritikken frå Bioteknologinemnda fullstendig.

– Dette viser at Bioteknologinemnda ikkje har sett seg skikkelig inn i saken og dei etiske momenta dei trekker frem, har vore grundig diskutert i samband med beslutningsprosessen, sa han til nettstaden Norsk helseinformatikk i 2009. Det er Folkehelseinstituttet som har gått inn for å innføre vaksina i Noreg.

Øg mens Bioteknologinemnda meiner at det finst faglege grunnar til å vere kritiske, lar foreldre seg truleg også påverke av saker i media. I 2009 reagerte britiske medier med

AUTISMEANGST: Den britiske legen Andrew Wakefield hevda i ein vitkspieg artikkel i 1998 at det var ein samanheng mellom autisme og MMR-vaksina. Nokre år seinare vart desse resultatane avslørte som forskningsjuks, men mange foreldre vart redde og ville ikkje late barna sine ta vaksinen.

FOTO: SCANPIX

krigstypar då ei 14 år gammal jente døydde etter å ha fått HPV-vaksina på skulen. Det som ikkje kjem fram i artiklane som framleis finst på nettet er at jenta døydde av ein hjernesvulst, heilt uavhengig av HPV-vaksina. Norske medier plukka også opp ballen og presenterte overskrifta «20 jenter døydde» over to sider då dei skreiv at HPV-vaksina kunne bli innført

i Noreg. Nedst i teksten kunne ein lese at dødsfalla ikkje kunne knyttast til vaksina.

Autismejuks

Også for MMR-vaksina vaks skepsisen himmelhøgt etter at den britiske legen Andrew Wakefield i 1998 viste til ein samanheng mellom autisme og vaksina. Nokre år seinare vart desse

resultata avslørte som forskningsjuks. Likevel lever mytene i beste velgåande i debattfora på nettet. Og Wakefield står på sitt, sjølv om han vart fråteken autorisasjonen som lege og mista all tillit som forskar.

– Det er farleg når ein ikkje vil vaksinere barn, det skal ikkje så mange til før ein ikkje lenger er trygg for meslingar, seier Rebecca Cox, leiar

« **Det er farleg når ein ikkje vil vaksinere barn, det skal ikkje så mange til før ein ikkje lenger er trygg for meslingar.** »

Rebecca Cox, leiar for influensasenteret ved Haukeland Universitetssjukehus

- ▶ for influensasenteret ved Haukeland Universitetssjukehus.

Ho viser til ei auke i antal meslingetilfelle i Storbritannia og Europa sidan 1996.

– Det burde ein ikkje hatt i den vestlege verda i dag, når ein har ei så god vaksine mot meslingar. Å ta vaksina er ein liten risiko samanlikna med risikoen ved å bli sjuk. Meslingar er ein alvorleg sjukdom som kan føre til hjerneskade og død. Eg trur folk kanskje har gløymt det i dag.

Cox minner om at det finnest nokre menneske som ikkje kan vaksineras. Barn under 15 månader er til dømes ikkje vaksinerte i Noreg. Dei

er likevel beskytta mot meslingar, kuma og røde hundar fordi den store delen av befolkninga er vaksinerte. Men når folk sluttar å vaksinere barna sine, aukar den mengda av befolkninga som ikkje er vaksinerte, og ein kan få sjukdomsutbrudd.

Kven betalar?

Ragnar Fjelland, professor i vitkapsfilosofi ved UiB, meiner folk godt kan vere skeptiske til vitenskap.

– Det er sunt for vitenskapen at ein møter motstand. Vitenskapen må vise fram usikre moment, og tole kritikk. Men den type kritikk som klimaforskerne møter for eksempel, den forstår eg at dei vert lei av, seier Fjelland.

Som klimaforskar ved UiB og Bjerknessenteret møter Tore Furevik stadig dei same argumenta. Gjerne frå eldre professorar i tilgrensande fagfelt, som ikkje sjølv forskar på klimasystemet, men som har tyngda av ein naturvitenskapleg professortittel. Dei har lese seg opp på klima, men heng seg opp i einskilddetalj.

– Nær hundre prosent av alle publiserte forskingsresultat seier at den globale oppvarminga me har vore vitne til dei siste 50 åra, i all hovudsak er menneskeskapt. Likevel bombarderar klimafornektarane, eller klimarealistane som mange kallar seg, media med dei same argumenta om igjen og om igjen. Argumenta hentar dei frå enkeltarbeid

som tilsynelatande sår tvil om den gjengse oppfatninga, og oppdaterer ikkje kunnskapen når ny forskning viser at konklusjonen i desse enkeltarbeida har vore feil. Det er umogeleg for oss klimaforskarar å svare på alle debattinnlegga i media, då hadde me ikkje hatt tid til å gjere anna, seier Furevik.

Ragnar Fjelland minner om at ein må sjå etter motiva bak motstandarar av vitenskap. Klimadebatten handlar om politikk og pengar. Bak mange dei klimaskeptiske argumenta står oljelobbyen. Han hentar fram boka *Merchants of Doubt*, av historikarane Naomi Oreskes og Erik Conway. I boka viser forfattarane korleis ei lita gruppe vitkapsmenn på sekstisittitalet sådde tvil om den vitkaplege forskninga kring skadeverknadane av tobakk. Blant desse vitkapsmennene var professorane Fred Singer og Fred Seitz. Det har seinare vist seg at dei to og deira gruppe vitkapsmenn var betalte av tobakksindustrien for å så tvil kring samanhengen mellom røyking og lungekreft.

Frå røyking til klima

Så i dag, tretti-førti år etter, dukkar Fred Singer og Fred Seitz opp blant skeptikarane i den amerikanske klimadebatten. Ved å nytte samme teknikk som i tobakkslobbyen, sår dei tvil om klimaforskarane sin redelighet og objektivitet. Denne gongen er Singer og Seitz betalte av den amerikanske oljelobbyen. Oreskes og Conway viser at det er ein påfallande likskap mellom strategien til klimaskeptikarane og den strategien som vart nytta i

FRUSTRERT: Professor og klimaforskar Tore Furevik blir oppgitt over kor vanskeleg det er å bli trudd på at klimaendringane er menneskeskapte. FOTO: LARS HOLGER URSIN

« Det er sunt for vitskaperen at ein møter motstand. Vitskaperen må vise fram usikre moment, og tole kritikk. Men den type kritikk som klimaforskerne møter for eksempel, den forstår eg at dei vert lei av. » *Ragnar Fjelland*

diskusjonen om røyking og lungekreft, og at altså til og med nokre av dei same aktørene går att, sjølv om dei no naturlegvis er sterkt aldrande.

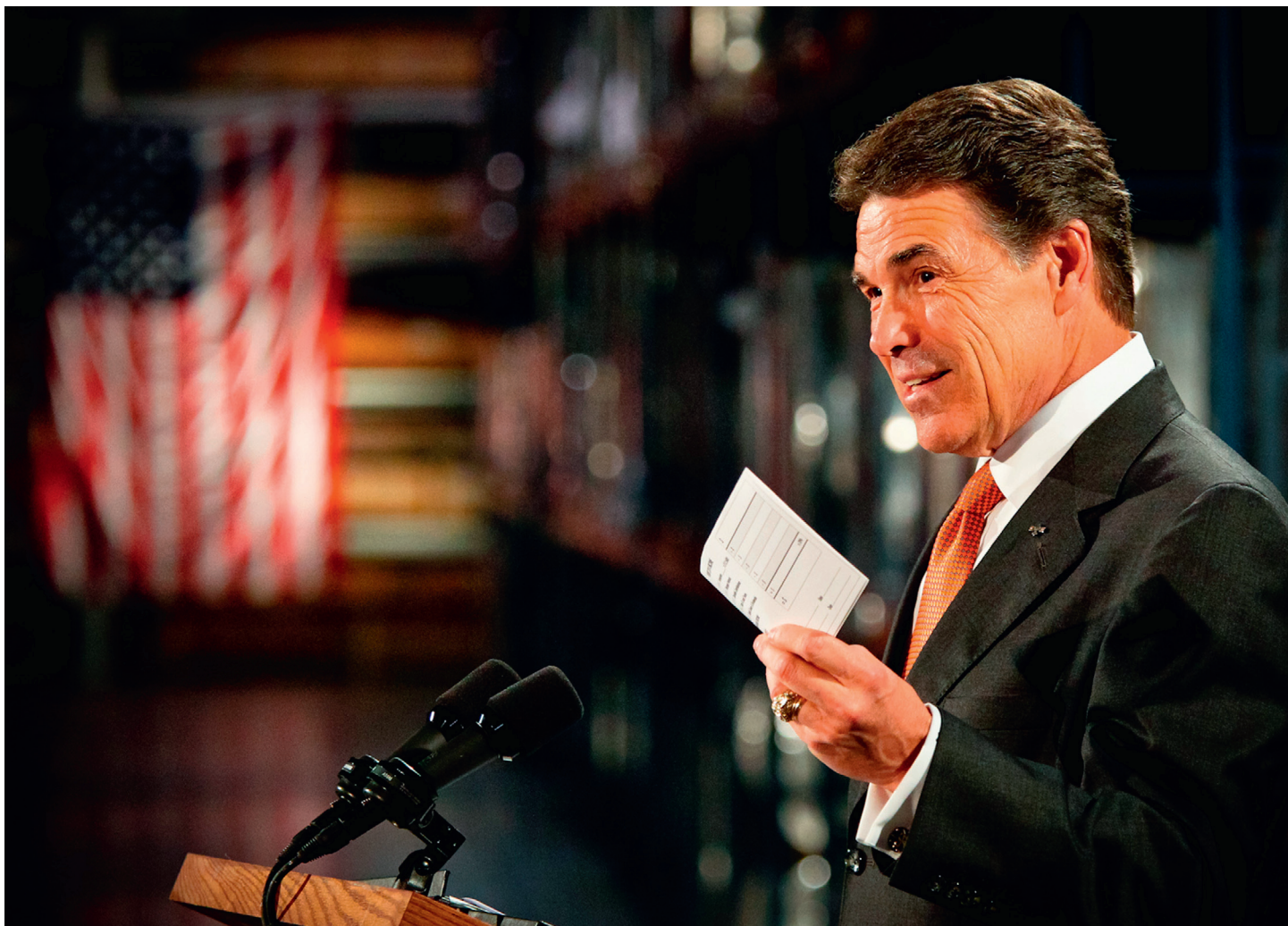
På same måte som på klimafeltet opplever lege Ole-Erik Iversen at legar opptrår i falske klede når dei går ut og åtvarar mot HPV-vaksina.

– Ein ting er vaksinemotstandane som av frykt for tukling med naturen er skeptiske til vaksiner.

Ein ganske annan sak er det når folk som burde visst betre går ut med sin faglege bakgrunn og gir sine ord autoritet, seier Iversen.

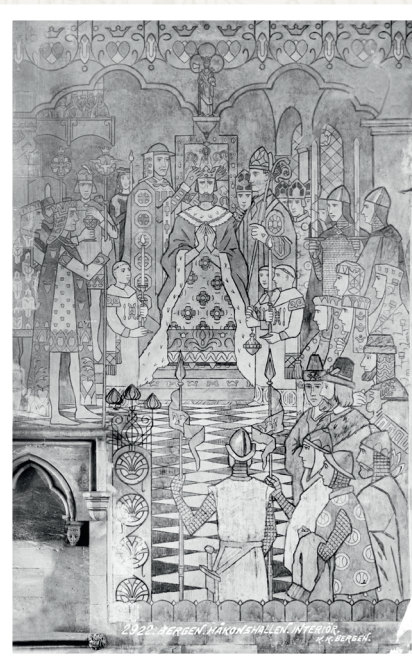
Legar vert oppfatta som ekspertar, men dei bør ikkje gå inn i antivaksinekampanje med sin autoritet som lege, når dei langt fra er ekspertar på vaksineområdet. Sjølv om ein er lege, så kan ein ikkje alt om vaksinar, seier Iversen. ◦

KLIMAFORNEKTAR: Den amerikanske republikanske presidentkandidaten Rick Perry kallar global oppvarming og klimaforskning for «all one contrived phony mess that is falling apart under its own weight.» FOTO: SCANPIX

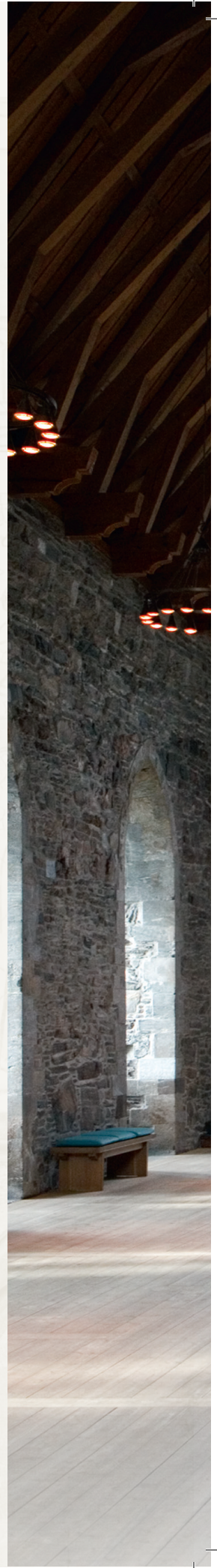
Steinhallen ved Vågen

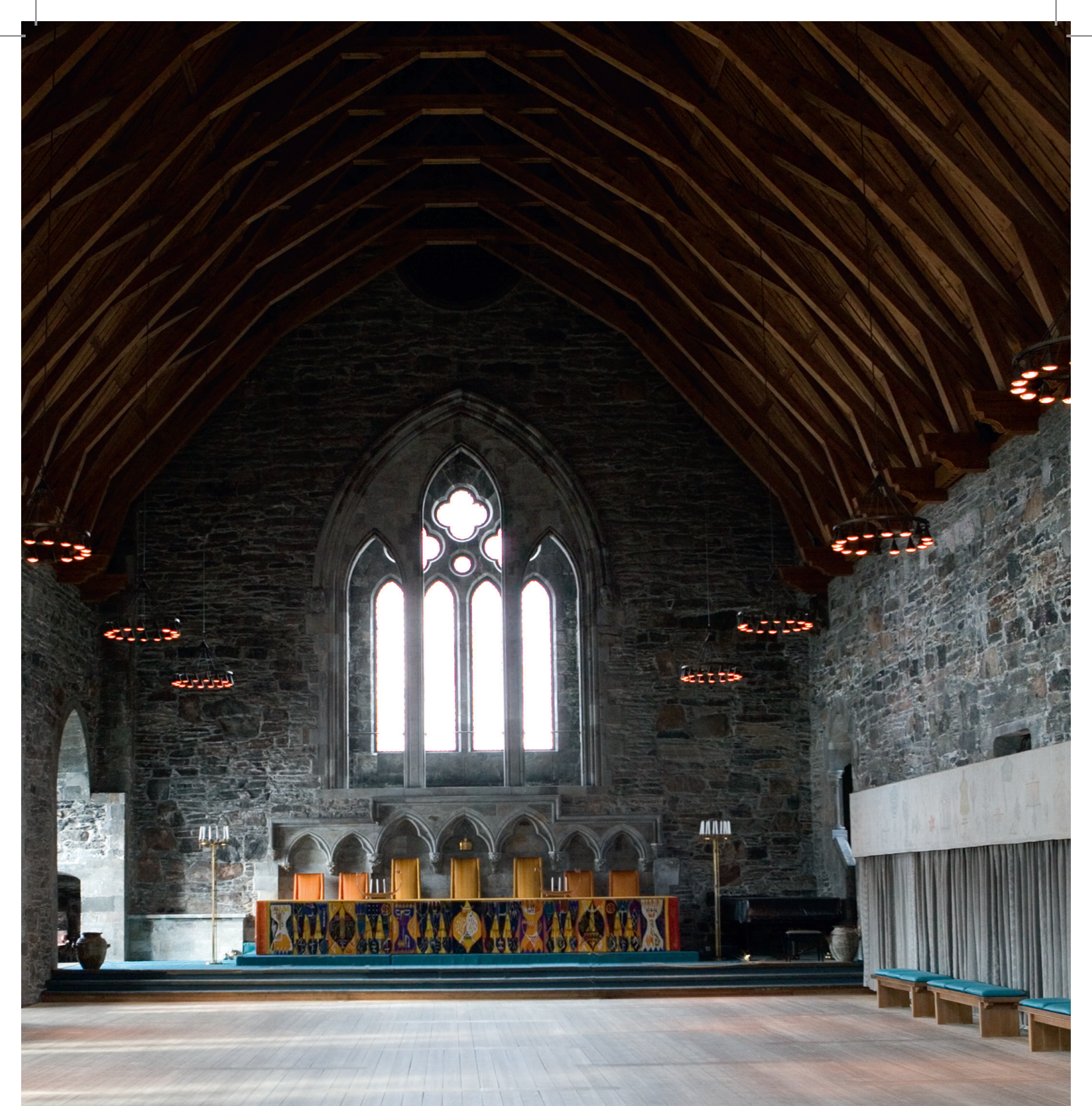
Håkonshallen feirer 750-årsjubileum i år. Gjennom historien har den vært knyttet til sentrale deler av Norges historie, og den har blitt glemt – og gjenoppdaget. **TEKST** WALTER N. WEHUS

VERDIG EN KONGE: Det første sporet etter Håkonshallen i skriftlige kilder stammer fra 1261, da Håkon Håkonssons sønn Magnus holdt bryllupsfest der. Disse murmaleriene viser kroningene av Håkon og Magnus (henholdsvis i 1247, t.v., og 1261, under), og ble malt av Gerhard Munthe i 1916. Maleriene ble ugjenkallelig ødelagt da et ammunisjonskip eksploderte i Vågen i april 1944. Hallen selv har blitt ødelagt flere ganger. Den første brannen ble registrert i 1260-årene, mens den ble restaurert både på 1400-tallet, på 1800-tallet og sist i 1961. I dag administreres Håkonshallen fra Bryggens Museum, og huser store begivenheter som UiBs årlige doktorpromosjon. (FOTO: BILLEDSSAMLINGEN VED UIB)

MENNESKENE BAK MURENE: Vi vet ikke mye om livet ved det norske hoffet. Sagaene derimot, forteller om stille mennesker og tale preget av understatement. Det er flere eksempler på at den høyeste æren var å si noe smart i dødsøyeblikket. Kongespeilet var en samling regler som viste hvordan man skulle oppføre seg ved hoffet. Her stod det hvordan man skulle snakke med kvinner og menn av ulik status, hvordan kle seg, når man skulle stå, sitte eller knele, og når man kunne spise avhengig av hvem som er til stede. Idealbildet av kongen ble tegnet som en mann i ensomhet, som stod opp tidlig og meditererte før kirkegang. Virkeligheten var ofte annerledes. Gjennom middelalderen florerte det litteratur som handlet om de morderiske og hykleriske sidene ved hofflivet, hvor man måtte mestre både smiger, sofistikerte vittigheter og kaldblodige forræderier. (FOTO: BILLEDSSAMLINGEN VED UIB)

DEN MYTISKE HALLEN: Den store kongehallen, *the great hall*, var solid etablert i britiske myter i middelalderen. Her holdt kongen hoff og tok sine gudeinspirerte avgjørelser. Lyset fra strategisk plasserte store vinduer og optiske effekter bidro til å iscenesette den kongelige kulten. Håkonshallen har flere likheter med Westminster Hall i England, og det spekuleres i om Henrik den andres arkitekt kan ha kommet til Bergen for å hjelpe å reise hallen. Westminster var den største hallen i Europa da den stod ferdig i 1099, men byggherren William II var visstnok ikke imponert. «Den er for stor til å være et rom, men for liten for en hall», skal han ha bemerket. (FOTO: REGIN HUERTHOLM/BYMUSET I BERGEN)

BERGEN.

BERGEN SOM KONGENS BY: Norske konger i middelalderen var stadig på reisefot rundt om i landet. Harde vintre gjorde likevel at kongen tilbrakte deler av året på samme sted, og både Håkon Håkonsson og sønnen Magnus foretrakk Bergen vinterstid. Byen hadde vært viktig helt fra 1100-tallet, og på grunn av den blomstrende handelen hadde den vokst til å bli blant de største byene i Skandinavia. 15 av 25 riksmøter på 1200-tallet ble holdt i Bergen. Disse store politiske møtene samlet geistlige, storbønder, handelsfolk, kongelige og andre notabiliteter til Bergen og Håkonshallen. På tross av statusen har ingen samtidige bilder av Bergen overlevd. Dette kobbersticket er det eldste kjente

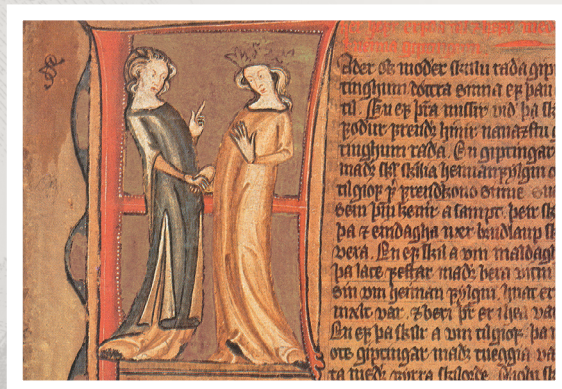

bybildet fra Bergen, og ble laget av Hieronymus Scholeus i 1580. På denne tiden var Bergen administrativt sentrum for det nordlige og vestlige Norge, mens Oslo administrerte øst og sør. (ILL: HIERONYMUS SCHOLEUS, CA 1580, BERGEN MUSEUM)

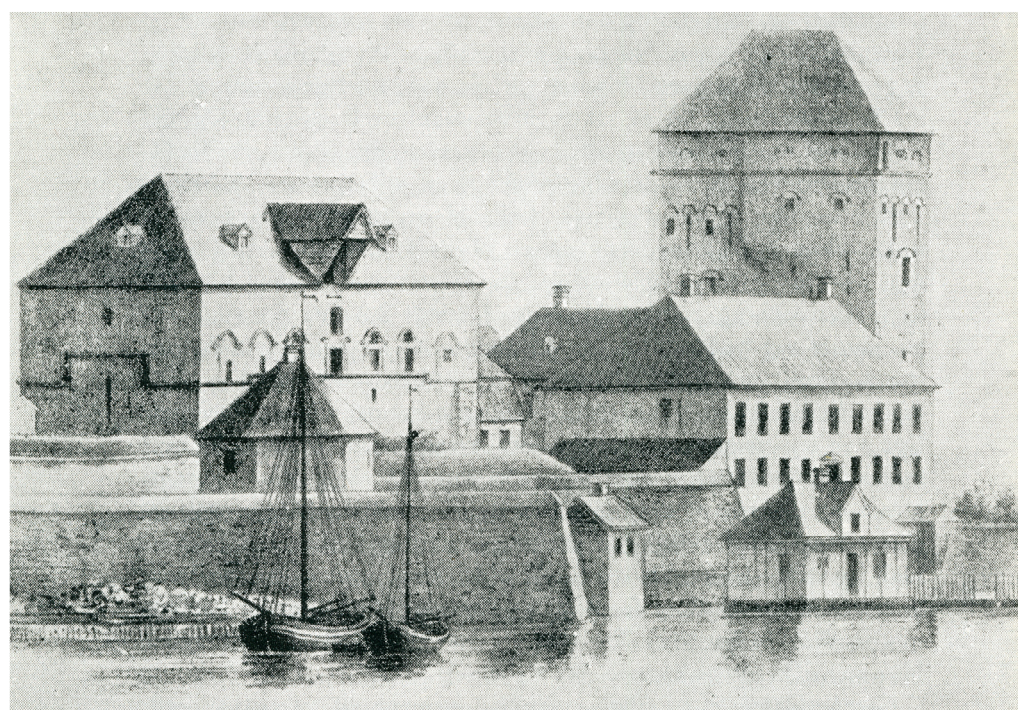
DA LOVEN BLE LIK: Det var den samme Magnus som giftet seg i Håkonshallen i 1261, som skulle få tilnavnet Lagabøte. 31 år gammel startet han arbeidet med å samle lovene fra Norges fire provinser (Gulating, Frostating, Eidsivating og Borgarting), og Norge ble dermed et av de

første landene i Europa som hadde en enhetlig nasjonal lov. Denne illustrasjonen fra den Hardenbergske kodeks, laget på første halvdel av 1300-tallet, viser inngåelsen av et bryllup, og står til lovteksten som regulerer ekteskap og arv. Dette er forøvrig også det første eksempelet vi har på bruk av brudekrone.

FRA KONGSHALL TIL KORNSILO: I 1536 ble Norge underlagt Danmark, og Håkonshallen forsvant gradvis fra den nasjonale bevissthet. I 1839 ble den brukt som kornlager da den ble gjenoppdaget av en flanerende kunstner: J. C. Dahl hadde utvandret til Dresden, men tilbrakte mye tid i fødebyen Bergen gjennom 1830- og 40-årene. Sammen med Lyder Sagen tok han til orde for en rekonstruksjon av Håkonshallen, og sendte til og med en ung, tysk arkitekt for å

gjøre oppmålingstegninger. I 1841 la han frem en plan for å «opfriske Aarhundredes halv forglemte Historie iblandt Folket». Restaureringen lot vente på seg, men det inspirerte Henrik Wergeland til å skrive diktet «Norges storting» med linjene «Håkons hall og Olav Kirke/reise ville de av grus». (ILL: J.C. DAHL/BYMUSET I BERGEN)

Takk til:

- Bryggens Museum/Bymuseet i Bergen v/Anne Ågotnes
- Senter for middelalderstudier v/Sverre Håkon Bagge
- Zoe Opacic
- Alf Tore Hommedal
- Knut Helle
- C. Stephen Jaeger
- Geir Atle Erslund

Innvandringsvennlige unge

– Færre europeiske unge enn ein skulle tru stemmer på populistiske parti, seier Elisabeth Ivarsflaten. I Noreg er til dømes den typiske anti-islamisten ein middelaldrande mann. **TEKST** INGVILD NILSSEN

Innvandringskepsis, og særleg skepsis til muslimar, har breidd grunnen for ei ny gruppe høgre-populistiske parti i Vest-Europa. Sidan midten av 1980-talet har populismen vakse gradvis i landa som har hatt populistiske parti, parallelt med at det har vore ein sterk auke av innvandrarar i desse landa. Tendensen i heile det vestlege Europa, er at forholdsvis

mange unge og mange gamle, men få middelaldrande har gitt stemmene sine til desse. Førsteamanuensis ved Institutt for samanliknande politikk ved Universitetet i Bergen, Elisabeth Ivarsflaten, vil imidlertid nysansere biletet om at ungdom strøymar til populistiske parti. – Det er litt fleire unge, men med tanke på at dette er ein ny partifamilie er det eigentleg overraskande at det ikkje er fleire unge i desse partia. For vanlegvis vil nye politiske parti rekruttere ferske veljarar. Dette altså når vi ser Vest-Europa under eitt, presiserer ho.

Fleire unge til dei grøne

Når ein samanliknar med dei grøne partia i Europa, som også er relativt nye er dei i endå større grad domi-

nerte av den unge veljarmassen. Ho meiner at når ungdom ikkje i like stor grad strøymar til dei populistiske partia, fortel det at ungdom generelt ikkje er redde for eit kulturelt heterogent samfunn. Dei er ofte meir opplyste og har erfaring gjennom skule. Men utdanning spelar inn på velgarmønsteret også blant unge. Dersom du er ung og har universitetsutdanning er sannsynlegheita for at du røyster grønt relativt høg, medan dersom du er ung og ikkje har universitetsutdanning, særleg om du har yrkesfagleg utdanning, er sannsynlegheita for at du stemmer høgrepopulistisk høgare. Elles er det ei tendens til mindre og mindre røysting blant ungdom i Europa. Ivarsflaten trur heller ikkje at 22. juli-terroren vil få ringverknader

VANSKELEG Å
PLASSERE:
– Anti-islamisten
passar ikkje
inn i dei vande
kategoriane, seier
sosiolog Lars Erik
Berntzen. FOTO:
INGVILD NILSSEN

TOLERANTE: Populistiske parti rekrutterer færre unge enn ein skulle tru. FOTO: COLOURBOX

i Europa, i form av større politisk engasjement. Det som skjer i andre land prellar fort av, meiner ho.

Sint og middelaldrande

I Noreg har det sidan 22. juli vore mykje fokus på islamfiendtlige grupper og rekrutteringa og samansetjinga av desse. Sosiolog Lars Erik Berntzen leverte masteroppgåva si ved Universitetet i Bergen i mai i år. Der har han sett på politisk motstand mot islam, muslimsk kultur og innvandring til Noreg. I oppgåva viser Berntzen til statistikk som tilseier at nordmenn har fått meir positive haldningar til innvandrare, men tendensen ikkje er like positiv når det er snakk om muslimsk innvandring. I 2009 var i underkant av 40 % heilt

eller delvis einige i at muslimar sitt nærvær i Norge gjorde at dei kjende seg framande i eige land, og om lag det same talet er heilt eller delvis einige i at innvandrare flest er ei kjelde til utryggleik i samfunnet.

Nokre av desse organiserer seg i ei anti-islamisk rørsla som går på tvers av dei politiske skiljelinjene i Noreg.

– Ein finn anti-islamske element og grupperingar i fleire norske parti, sjølv om dei står sterkast i Frp, seier Berntzen. Men medan den gjengse europeiske populist er ung eller gammal, skil den typiske anti-islamisten seg ofte ut med å vere ein middelaldrande mann. Han kan komme frå alle sosiale lag og partifamiliar, i følgje Berntzen. Følgjeleg er ikkje anti-islamisten nødvendigvis lågt

eller praktisk utdanna, men kjem heller ikkje nødvendigvis frå eit populistisk parti.

– Framstillinga vi ofte ser i pressa, om at dei mest radikale miljøa har ei overrepresentasjon av unge menn er berre delvis sant. Innanfor den organiserte delen av den anti-islamske rørsla finn ein ikkje nokon overrepresentasjon av ungdom og unge vaksne. I den nettbaserte mobiliseringa derimot, er det langt fleire unge, og hovudsakleg menn. ◦

STEMMER MILJØ: – Fleire unge stemmer grønt enn innvandringsfiendtleg, seier førsteamanuensis ved Institutt for samanliknande politikk ved Universitetet i Bergen, Elisabeth Ivarsflaten. FOTO: EIVIND SENNESET

Populisten: Ekstremistens velkledde slektning

Det er populismen og ikkje ekstremismen som er på frammarsj i Europa. Men ofte er dette gårdsdagens ekstremistar som har skifta til meir akseptable klede.

TEKST ■ INGVILD NILSSEN

Dei seinare åra har det vore stadig meir snakk om at ekstremismen er aukande i samfunnet vårt. Elisabeth Ivarsflaten meiner at media ofte trør feil når dei omtalar ekstremisme.

– Media har snakka om at høgreekstremismen har vore på frammarsj sidan tidleg på 1990-talet, medan det som faktisk er på frammarsj er høgrepopulisme. Desse omgrepa må ikkje forvekslast, formantar Ivarsflaten. Ho meiner at det er eit glidande skilje og fleire gråsoner mellom høgreekstremisme og høgrepopulisme. Det er svært viktig å skilje mellom organisasjonar som heilt tydeleg stiller seg utanfor dei demokratiske spelereglane, og som trur at løysinga er så påkravd at ein ikkje kan vente på at demokratiet verkar, og den typen organisasjonar som meiner

at dette kan løysast innanfor dei demokratiske spelereglane.

Høgreekstrem innanfor demokratiet

Dei nynazistiske subkulturane som eggjar til vald, og set seg klart utanfor demokratiet, er veldig lette å plassere innanfor det høgreekstre. Eit anna spørsmål er korleis ein stiller seg til menneskerettar og enkeltindivid sitt menneskeverd i motsetnad til det å omtale menneske som del av ei gruppe. Der trakkar ofte parti, som seier dei ynskjer å spele innanfor dei demokratiske spelereglane, utanfor grensene. Ivarsflaten meiner til dømes at engelske British National Party kan karakteriserast som høgreekstre, sjølv om dei stiller til val, og i så måte er innafør demokratiet. Ho seier at ein kan definere British National Party som ein slags subkul-

tur, så det er ikkje alltid tydeleg kvar dei stiller seg i forhold til bruk av vald og dei demokratiske spelereglane.

Ivarsflaten trur ikkje økonomien spelar noka stor rolle når det gjeld kvifor høgrepopulismen no vinn fram i Europa. Tvert imot meiner ho det er så enkelt som at eksistensen av innvandring skapar høvet for innvandrings skeptisisme.

– Folk vil bu der dei har dei beste levekåra, og etter andre verdskrigen har Vest-Europa i aukande grad vore staden med dei beste framtidssiktene. Trass i ein relativt streng innvandringspolitikk har det vore ei sterk auke av innvandrarak, og populariteten til dei populistiske partia har vore størst i dei skandinaviske landa og i andre vest-europeiske land som hadde lite koloni- og gjestarbeidarar forut for 1980-talet. Det same har ikkje

SVRIGEDEMOKRATERNAS LEIAR JIMMIE ÅKESSON: «Sverigedemokraterna har bytta nazisymbol mot blådress. Reinholdsarbeidet har lønna seg», skreiv den svenske avisa Aftonbladet etter at Sverigedemokraterna kom inn i Riksdagen i Sverige. FOTO: SVRIGEDEMOKRATERNA

skjedd enno i det sørlege og austlege Europa, og ein har derfor ikkje fått tilsvarande parti i desse landa.

Tener på moderering

– Når dei meir radikale partia distanserer seg frå fascistiske trekk, gjer dei det betre i val, seier statsvitar ved UiB, Ole Hallvard Dyrbekk som har skrive mastergradsoppgåve om høgreekstreme parti. For ekstreme trekk er ikkje populære hjå veljarane, men det kan slå an å vere mot innvandring, forklarar Dyrbekk.

Han viser til Sverigedemokratarna som eit godt eksempel på korleis moderering kan tene eit parti. Dei har gått frå det heilt klart ekstreme med naziuniformer og oppfordring til valdsbruk, til 'stoverein' radikal populisme på tjue år.

– Mange vil enno kalle dei ekstreme,

dei er definitivt meir ekstreme enn til dømes Frp, men dei har gått frå det ekstreme mot det høgrepopulistiske. I 2010 fekk dei plass i riksdagen, med 20 mandat, fordi dei har vore gjennom denne modereringsprosessen, seier Dyrbekk.

Lite ekstremisme i Noreg

Den anti-islamske rørsla i Noreg kan heller ikkje kallast ekstrem.

– Rørsla består av mange fraksjonar, og ein forsvinnande liten del kan kallast ekstrem innanfor det samla miljøet, seier Lars Erik Berntzen. Han meiner vi gjer oss sjølv ei bjørneteneste ved å skjere alle fraksjonane av rørsla over ein kam, og at det er eit overforbruk av nemninga 'ekstremisme' i debatten.

– Når ein set likskapsteikn mellom alle anti-islamske grupper og kallar

STRIGLAR BODSKAPEN: – Di meir ein radikal organisasjon tek avstand frå ekstreme trekk, di betre oppslutnad vil han få, seier statsvitar ved UiB, Ole Hallvard Dyrbekk. FOTO: EIVIND SENNESET

dei «ekstreme», er ein ikkje betre enn dei som kallar alle muslimar ein «trussel». Innanfor den opne debatten fortener alle å bli høyrd, og eit meir ope demokrati må også gjelde for slike haldningar, seier Berntzen som meiner at til dømes bloggarane på document.no ikkje er ekstreme, sjølv om dei i det skrivne ord bygger opp ei fiendtleg verkelegheitsforståing. Ekstrem er ein først når ein enten tar direkte til orde for, eller utfører valdelege handlingar. ◦

Skriftlege kjelder:

Lars Erik Berntzen, 'Den eksistensielle trusselen, en sosiologisk studie av politisk motstand mot islam, muslimsk kultur og innvandring til Norge', masteroppgåve ved sosiologisk institutt, UiB.

Tallene er hentet fra IMDI-rapport 4-2010 Integreringsbarometeret 2009

Hektet på spenning

Folk som er spillavhengige bør i stedet drive ekstremспорт. Det er konklusjonen i en undersøkelse gjort ved UiB som viser at ekstremsportutøvere har mye til felles med gamblere. **TEKST** MATIAS HELGHEIM

Det er langt fra travbanens pengegalopp til fallskjermhopping fra svimle høyder. Men forskning ved UiB antyder at de som driver med ekstremспорт er vel så «avhengige» av spenning og impulsive handlinger som spilleavhengige.

Gamblere har en spenningsøkende personlighet som ofte fører til høyere innsats og stadig større økonomiske problemer. De nye funnene viser at det er mulig å få utløp for denne trangen i sunnere former.

Ekstreme, men friske

I Scandinavian Journal of Psychology kan man nå lese om undersøkelsen, i en artikkel skrevet av Helga Myrseth, førsteamanuensis ved Institutt for pedagogikk, og tre studenter ved profesjonsstudiet i psykologi, Renate Tverå, Susanne Hagatun og Camilla Lindgren.

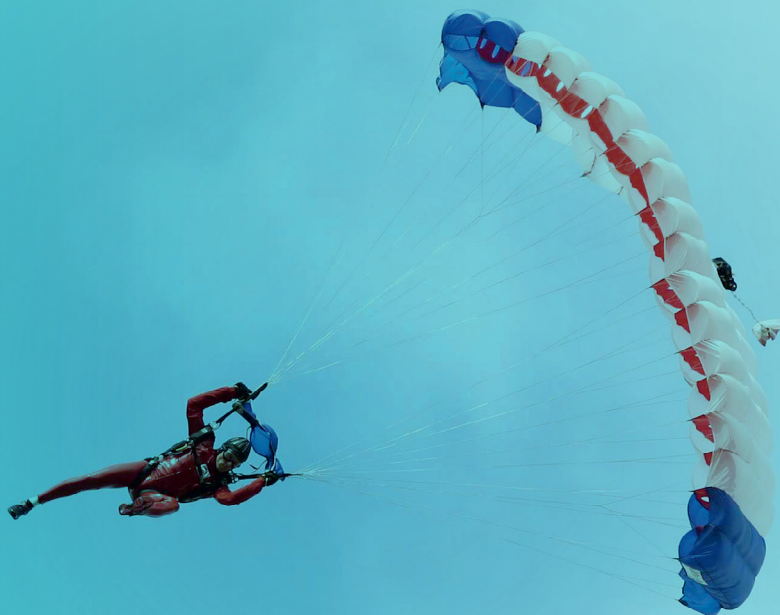
Ideen startet som en semesteroppgave. Myrseth var veileder og oppfordret studentene til å sammenligne spilleavhengiges personlighetstrekk med en annen type gruppe. Hun har en doktorgradsavhandling om spilleavhengighet bak seg og satt på et stort datamateriale, der personlighetsvariabler som impulsivitet og spenningsøkning ble kartlagt.

Da valget falt på ekstremспортutøvere ble spørreskjema distribuert til fallskjermklubber rundt om i landet.

- Vi tenkte at fallskjermhoppere er typisk spenningsøkende personer. Det interessante er at de er friske

FALLSKJERMHOPPERS
MEST SPENNINGSSØKENDE:
Førsteamanuensis Helga
Myrseth og en gruppe
psykologistudenter
har sammenlignet
personlighetstrekkene
til spilleavhengige og
fallskjermhoppere.
FOTO: MATIAS HELGHEIM

personer som ikke har en diagnose eller regnes som syke på noen måte. Så viste det seg at de skåret mer ekstremt enn spilleavhengige på alle målene, sier Myrseth.

Ikke nødvendigvis negativt

Resultatene var såpass interessante at oppgaven ble bearbeidet til en artikkel og sendt ut i håp om publisering. Det gikk ikke lang tid før de fikk napp.

– Et av de viktigste funnene vi gjorde er at det å score unormalt høyt på impulsivitet eller spenningsøking ikke nødvendigvis er negativt eller relatert til å ha en diagnose, som spilleavhengighet. Man kan like godt ha en sunn hobby.

Det betyr at spilleavhengige potensielt kan få utløp for sine behov på

måter som ikke ødelegger økonomi og hverdag. Begge gruppene skåret særlig høyt på behov for stimuli-intensitet. For fallskjemhoppere faller det seg naturlig fordi sporten er så komprimert intens. For spilleavhengige vil det derimot kunne føre til at stadig høyere pengesummer puttes inn i spillingen.

Rutinepreget spilling

På ett punkt skilte de to gruppene seg merkbart fra hverandre. Fallskjemhoppere har et stort behov for «det nye», og vil stadig prøve nye ting. Spilleavhengige er mer låst i rutiner, og er de hekta på automater blir de gjerne værende der.

– Fallskjemhoppere hopper ikke i timevis hver dag, sånn som de spilleavhengige står foran automatene.

Fordi de gjør det relativt sjelden og i kortere økter kan nyhetsopplevelsen virke sterkere, sier Myrseth.

Miljø i Bergen

Fortsatt står spørsmål igjen. Er man i utgangspunktet impulsiv og spenningsøkende, eller skapes dette behovet som følge av aktivitetene man begynner med?

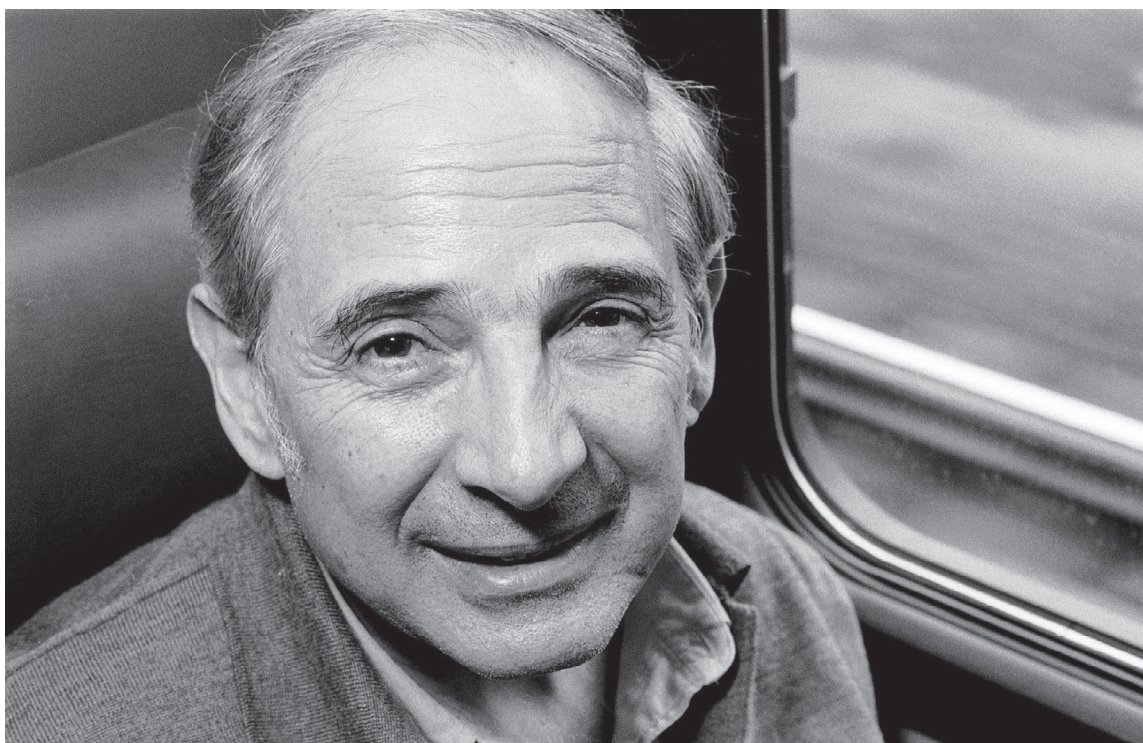
I alt fire kandidater ved Det psykologiske fakultet har skrevet doktorgradsavhandlinger om spilleavhengighet den siste tiden, eller skriver på den nå, og Myrseth mener det har oppstått et slags miljø rundt feltet i Bergen. Hun driver også selv med behandling av spilleavhengige. ◦

Utgaven av Scandinavian Journal of Psychology der artikkelen er publisert kan leses online, og gis ut på trykk senere i høst. <http://bit.ly/rvLMPb>

VI ER ALLE I SAMME BÅT: Naturvitenskapen og de humanistiske fagene er to sider av samme sak, mener John Searle.
FOTO: SIJMEN HENDRIKS

Språket limer oss saman

Menneske formar verda kring seg ved bruk av talen. Kan denne enkle erkjenninga medverke til å auke samarbeidet mellom dei akademiske disiplinane? **TEKST** KJERSTIN GJENGEDAL

Forskarar som arbeider innanfor same fag, er gjerne samde om kva som er god og dårleg forskning, kva eit faktum er, korleis eit eksperiment bør foregå og så bortetter. Slike retningslinjer blir kalla eit vitenskapleg paradigme, eit omgrep som

vart lansert av vitenskapshistorikaren Thomas Kuhn for femti år sidan.

Markerer faglege skilje

I Hubro 1/2011 tok vi ein prat med forskarar frå ulike fagfelt for å spørre dei kor nyttig paradigmeomgrepet er i dag. Ringerunden viste at paradigmeomgrepet, unnvikande og mangetydig som det er, likevel fann mest gjenklang i naturvitenskapane. Forskarane innanfor humaniora og samfunnsvitenskap fann omgrepet lite relevant for deira fag, og nemnde diskursomgrepet eller «schools of thought» som meir interessante. Spørsmålet viste at eit vitenskapleg paradigme kanskje mest av alt er eit uttrykk for skilnader mellom fagfelt, ein måte å markere avstand til andre fag på.

Eit slikt behov for fagleg avstand er ikkje nødvendigvis til det beste for forskinga, meiner professor ved Institutt for administrasjon- og organisasjonsvitenskap, Thorvald Gran. Han har i fleire år undervist i teorien om kollektive intensjonar, som kort fortalt handlar om korleis vi menneske skapar sosiale fakta gjennom talehandlingar. At Jens Stoltenberg er statsminister i Noreg, er eit døme på ein tildelt status, eit sosialt faktum. Den kanskje fremste talsmannen for teorien er den amerikanske filosofen John Searle, som har gjesta UiB ved fleire høve, sist i mai i år.

Saman om kunnskapsprosjektet

– Searle er heilt usamd med alle som hevdar at ein berre kan få sikker kunnskap om slikt som er målbart,

FAKTA

John Searle

- Amerikansk professor i filosofi ved University of California, Berkeley.
- Arbeidde først med språkfilosofi og ulike typar talehandlingar.
- Har seinare teke språkfilosofien med inn i arbeid på intensjonalitet, medvit, institusjonsteori og kunstig intelligens.
- Institusjons- og samfunnsteorien hans er så langt oppsummert i boka Making the Social World: The Structure of Human Civilization frå 2010.
- Gjesta UiB i mai 2011.

altså fakta som eksisterer uavhengig av mennesket. Sosiale fakta er subjektive fordi dei er skapte av oss, men dei er objektivt registrerbare, og difor kan vi forske på dei. Menneskeverda er full av slike sosiale fakta, som institusjonar, kultur, musikk og vitenskap, og dei er alle produkt av vår interaksjon med kvarandre og med naturen. Det gjer alle vitenskapane like viktige, seier Gran.

Dei sosiale fakta blir til gjennom tale, men det er menneskekroppen og dei biologiske prosessane i hjernen vår som set oss i stand til å snakke. Det medfører, ifølgje Searle, at alle faga er deltakarar i det same kunnskapsprosjektet, med naturvitenskapen som basis. Thorvald Gran er samd med Searle i at denne erkjenninga kan skape eit felles utgangspunkt for alle akademiske disiplinar.

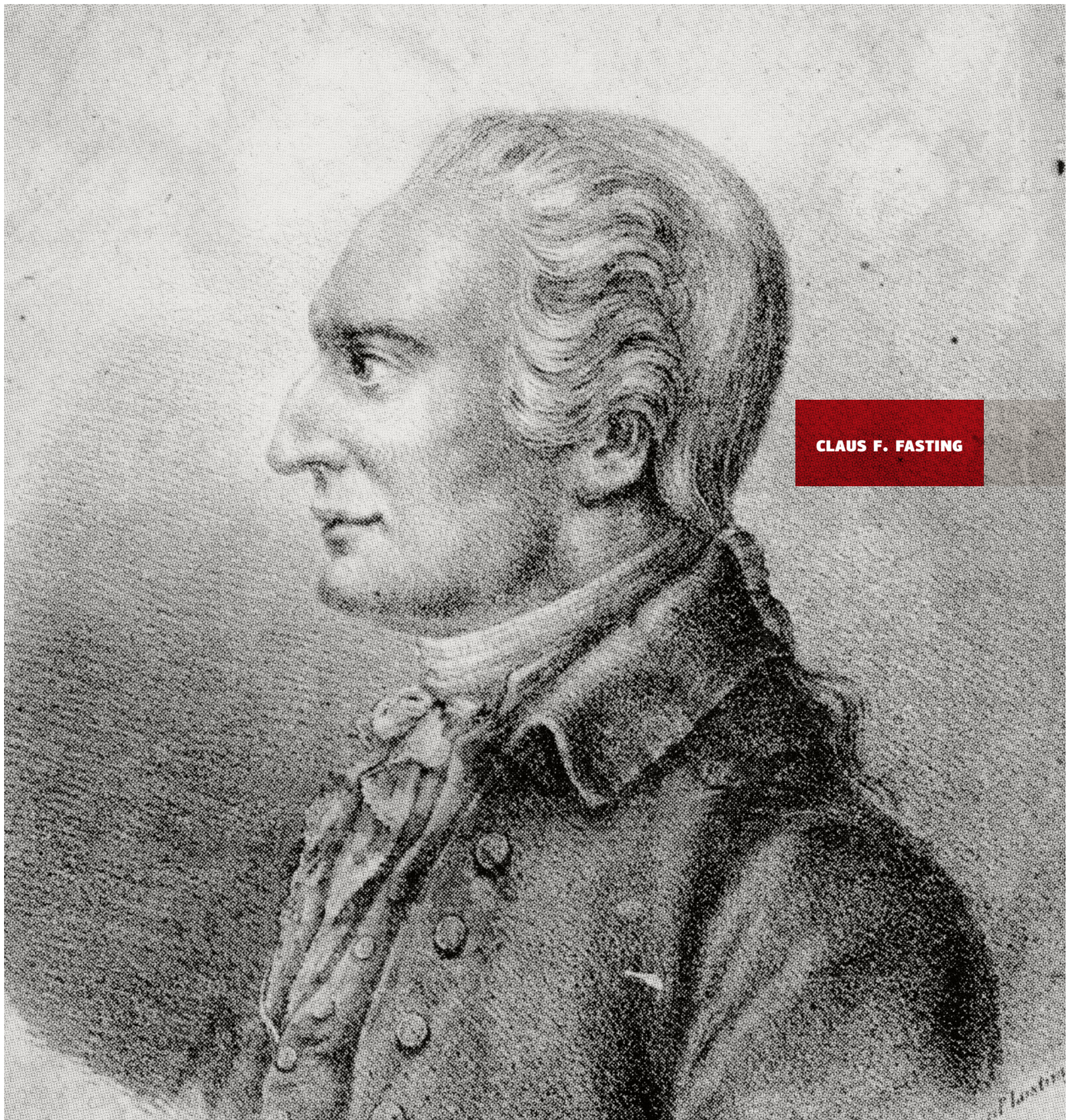
Må lære av kvarandre

– Vi må innsjå at det er samanheng mellom menneske som fysiske og biologiske eksistensar, og den kapasiteten vi har til å skape sosiale fakta gjennom talehandlingar, statustildelingar, avtaler og pliktene som følgjer av dei. Det er kanskje eit vitenskapleg førsteprinsipp, eit sams paradigme. På same tid må disiplinane lære av kvarandre. Det er det biologiske mennesket som skapar eit «vi» gjennom talehandlingar. Språkforskarane må sjå makta i talehandlingar, både munnlege og skriftlege, medan naturvitarane må sjå korleis talehandlingar har makt til å forme organiseringa av forskinga på den språklause naturen, seier han. ◦

Under vulkanen

Ved foten av en puffende Etna, i 37 fuktige skyggegrader, gjør elevene ved de videregående skolene seg klare til å igjen ta fatt på studiene. Det er september og skolestart i Catania, byen med elefanten som symbol. I den innerste kjernen av denne antikke byen som i store deler er bygd opp av lavastein, hever en elefantstatue sin snabel mot himmelen til minne om seieren over kartagerne, som i år 480 kom ridende på nettopp elefanter for å erobre byen fra det greske herredømmet. Studentene lar seg lite affisere av dette, ei heller av Etnas kontinuerlige trang til utløp, og bekymrer seg mer om hva mamma har laget til formiddagens lunch, eller om de blir bedt i klassekameratens 18-årsdag. De er vant til å leve i Etnas skygge. Etna er ingen reell trussel mot befolkningen i Catania, nettopp fordi den er i stadig aktivitet, den er ingen eksplosiv gassbombe som Vesuv, den pruster ut aske og gulper ut rennende lava som ender nede i det enorme dalstrøket Valle del Bove, som fungerer som en beholder og holder lavaelvene på god avstand fra bebodde strøk. Slik blir Etna mer et teater enn en fiende for sine naboer. Den forårsaker på det mest irriterende bare stengt flyplass i et par timer, svartasket hvitvask eller riper i lakken på Fiaten. Aktiviteten har vært uvanlig stor dette siste året med 14 utbrudd siden januar. Den enorme røyksøylen fra det siste utbruddet 8. september hadde jeg som akkompagnement til morgenkaffen på terrassen på 50 luftlinjekilometers avstand, hadde jeg stått opp før soloppgang, ville jeg sett lavaelven som fløt ned på sørøstsiden, men som alt neste dag var størket. Ildfjellet består ikke som vi ofte tror av ett fjell, men av mange kratertopper som har dukket opp gjennom tiden, selvfølgelig med vinranger i terrasser nedover fjellsidene på de eldste, og som gjør at vulkanen stadig endrer form. Studentene er heller ikke så interesserte i om vindruene i kratersidene er Nerello Mascalese eller Nerello Capuccio, men de er litt interessert i den norske, lange dama som kommer på skolen deres for å finne ut hvordan de snakker. Ivrig tar de imot minidiskene og spiller inn egne samtaler der de løser kjærlighetsfloker, synger på engelsk, diskuterer i klassen, krangler med foreldre og søsken ved middagsbordet, snakker med bestemor om krigen og med venninnen på scooter i fart. Som en av informantguttene mine sa om sine egne optak: Dette er et materiale av gull! ◦

PLAGEÅND: Claus Fasting hadde presteutdanning fra København, men var ingen del av borgerskapet i Bergen. Hageimpulsene han tok med seg fra Europa i form av den ville naturhagen falt bergenserne tungt for brystet.

Dyrket sjelen i hagen

På 1700-tallet var hager et spørsmål om menneskets sjel. Bergenserens Claus Fasting fant et frihetsideal i Europa som skaffet ham fiender i hjembyen. **TEKST** WALTER N. WEHUS

TILBAKEBLIKK

Det var den vakreste hagen Bergen hadde sett. Apotekerfamilien de Besche hadde møysommelig bygget opp urtehagen som startet som en liten apotekhage ved Lille Lungegårdsvann. I 1779 fortelles det om en hage som målte 132 ganger 45 meter, og strakte seg over dagens Ole Bulls plass og hele Torgallmenningen. Langsidene var avgrenset av strake alléer med strengt formklippede trær, og innenfor dem var arealet delt i åtte symmetriske kvadrater, brutt av en tverrgående fiskedam.

Foran huset til de Besche dannet blomsterbed navnetrekket siste blad av de Besche-familien: Johan Carl de Besche. Her og der kunne du møte på skulpturer av små engler – puttier. Borgerskapet var enige om at dette i sannhet var den staseligste hagen i Bergen, og kanskje i hele Norge.

Uhyrer i kálhagen

Samtidig satte bergenserens Claus Fasting seg ned for å forfatte innlegget «Om skjønnhet» til tidsskriftet

Provinzialblade som han ga ut for egen regning. Puttiene imponerte ham lite, og han beskrev dem som «de brogede uhyrer i kaaltufter, man hos os kalder haver».

Fasting mente hager ikke skulle være symmetriske, strenge og fylt med temmet natur, slik som de Besche-hagen og hagen til Damsgård hovedgård. Begge disse lå i krysningspunktet mellom renesanse- og barokkhager. Da Fasting selv skulle anlegge en hage rundt eiendommen sin på Nygårdshøyden, var det den engelske landskaps-hagen som var idealet. Bevæpnet blant annet med en tysk plantekatalog planla han nøye det som skulle introdusere bergenserne for nye hageidealer.

– Fasting var en kontroversiell person. Han var 50 år forut for sin tid, med et stort kontaktnett i Europa men lite nettverk i ånds- og kulturlivet i Bergen. Han kom i konflikt med det bergenske borgerskapet, og slikt får man lide for, forteller botanikk-professor Dagfinn Moe.

Han arbeider for tiden med et større arbeid om Bergens hagehistorie, samt en artikkel om introduksjon av hagemoter.

Filosofisk sjeledyrking

Det å kritisere hagemoter ville ikke fått noen til å reagere i dag. På 1700-tallet forholdt det seg svært annerledes, skriver hagehistoriker Carl Schnitler i sin bok «Norske haver» fra 1912:

«Havekunsten spilte i det 18de aarhundre en rolle, som vi nu vanskelig kan forestille os. Den var i virkeligheten blit en faktor i tidsalderens idé kamp for frihet og natur og laa uten overdrivelse i centrum av al aandelig interesse som et ypperlig agitationsmiddel.»

Siden renessansen hadde hagekunsten vært domenet til store arkitekter, men på denne tiden tok også filosofer og forfattere hagespaden fatt. Pope, Rousseau, Kant, Herder, Goethe og Schiller skrev engasjert om hage- ▶

- ▶ kunst. Ifølge Schnitler så de ikke bare en kunstnerisk verdi i hagen, men også et middel til å utvikle det nye mennesket, og løse det fra det gamle samfunnets fordommer og ufrihet.

«Naar den gamle franske barokhage stod for Rousseau og revolutionens mennesker som legemliggjørelsen av enevældets forbandelser, vidner det ikke bare om den magt, som hvekunstens verker fra gammel tid hadde i folks forestillinger, men det forklarer, at den nye naturhage kom til at staa som et symbol paa frihet og enkelhet og landlivets rolige glæder, – som virkeliggjørelsen av noget av det dypeste i tidens lengsler», skriver han.

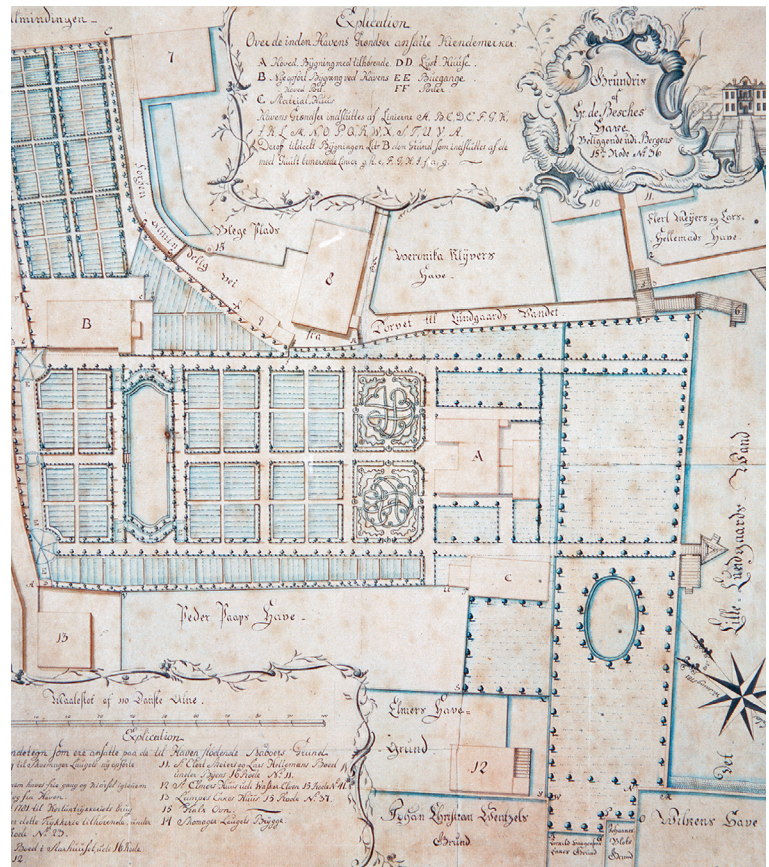
Grasiøse Bergen

På 1700-tallet fikk Norge impulsene sine fra Nederland og Tyskland, men de kom gjerne med hundre års forsinkelse eller mer, forteller Dagfinn Moe. Schnitler peker på at forholdene i Bergen lå til rette for de små renessansehagene som var små, livfulle og grasiøse, mens slettebyer som Oslo og Trondheim lå bedre til rette for de tunge, massive sammenhengende linjene som kreves av en barokkhage.

FAKTA

Hager i Bergen

- 1600-tallet: Byens største hager tilhørte apotekene, som dyrket medisinske urter. Både Løveapoteket og Svaneapoteket hadde hver sin store hage. Mot slutten av århundret blomstret den private hagekunsten opp.
- 1700-tallet: I 1780 var de Besche-hagen Bergens mest berømte, og lå der Torgallmenningen ligger i dag. Den er barokk i utformingen, og åpen for publikum. Damsgård Hovedgård blir også bygget ut i barokk stil.
- 1800-tallet: Landskapshagen begynner forsiktig å dukke opp, først i Kalfaret og deretter på høydedraget ved Bergenhus festning, anlagt av kommandant Carl von Mansbach.
- 1885: Nygårdsparken, en typisk engelsk landskapshage, blir åpnet.
- 2011: Spor av 1600-tallets renessansehager finnes fremdeles foran bergenske hus.

BYPARK: Hagen som tilhørte de Besche-familien startet som en apotekerhage, men på 1700-tallet ble den bygget ut til en hage i barokk stil over dagens Torgallmenning. Den var moteriktig i Bergen, men avleggs for Claus Fasting.

Det bergenske landskapet, fullt av høydedrag, knauser og vann, var også godt egnet for den engelske naturhagen. Tradisjonelt sett er gården Bogstad utenfor Oslo kreditert som Norges første landskapshage, men Dagfinn Moe peker på at disse impulsene kom til Norge via København, og de nådde Bergen og Oslo samtidig.

– Renaissancehagen hadde en oppblomstring i Bergen på 1600-tallet, og den fortsatte inn på 1700-tallet. Rundt 1790 blir en renessansehage anlagt på Damsgård hovedgård, og det er sent, sier Moe.

Han forteller at renessanseelementene fremdeles finnes i dagens byhager, i form av små stier, firkanterte bed og vannposter.

Hageveien til akademia

Selv om renessansehagene har overlevd, fikk Fasting også gjennomslag for sitt syn etter hvert. Da han ble

rådmann i Bergen i 1787 økte statusen hans i byen. Pengene han tjente brukte han på hagen sin, og på å kjøpe inn bøker: Sjeldne bøker fra 1500-tallet står side om side med verk av Carl von Linné og Voltaire i Universitetsbibliotekets samlinger i dag.

Selv de Besche-hagen, med sine «brogede uhyrer» ble bygget om til en landskapshage på 1800-tallet, og siden kom blant andre parken rundt Elsero og Nygårdsparken til.

Kritikken fra Fasting såret nok likevel borgerskapet hardt. Selv i minneord fremsagt etter Fastings død, ble det påpekt at han burde holdt seg for god til å trakassere borgerskapet ved å introdusere nye hagemoter. ◉

Kilder:

Dagfinn Moe m.fl. (red.): Historiske hager
Carl W. Schnitler: Norske haver
Magne Bruun: Norske hager gjennom tusen år
Germain Bazin: Paradeisos. The art of the garden

Blad fra Europas hagehistorie

Impulser fra østen

Fra 1700-tallet hadde japanske hager stor innflytelse i Europa. Stein, sand, vann, mose, trær og blomster er det essensielle i slike hager. De er gjerne symbolske (både sand og steiner kan representere vann), med dynamikk mellom det bevegelige og det stillestående.

Landskapshagen

17-1900-tallet. Regnes som en revolusjon heller enn naturlig utvikling. Nå skulle hagen tilbake til det naturlige landskapet, trærne skulle få stå i fred, og friheten stå i høysetet. Færre planter, men større åpne flater.

Hagen i barokken

16-1700-tallet. Det er nå det blir storstil. Symmetrien og geometrien fra renessansehagen blir videreført, men i en helt annen størrelsesskala. Rundt Versailles ble hele landsbyer jevnet med jorden for å skape hagen.

Renessansehagen

Fra slutten av 1400-tallet ble den antikke hagen «gjenoppdaget» i Italia. Arkitekter så hage og hus som en helhet, og hagene var preget av symmetri og rektangulære former. Trærne var klippet og hekkene finkjemmet.

Middelalderhagen

800-1300 e.kr. For middelaldermennesket var tanken på å skape et paradys på jord nærmest usmakelig. Hagene var tilsvarende små og enkle kvadratiske områder med innhegning hvor nytteplanter som akeleie (BILDET) ble dyrket.

Den antikke hagen

500 f.kr. til 700 e.kr. I forbindelse med romerske villaer fantes det nærmest alltid en symmetrisk hage omsluttet av en kolonnade, gjerne med greske statuer.

KRONIKK

Else-Marie Løberg

Psykologspesialist og førsteamanuensis, Institutt for biologisk og medisinsk psykologi, UiB

Når cannabis gir psykose

Cannabis kan utløse psykose flere år før det ellers ville kommet hos unge mennesker med en sårbar hjerne. Også amfetaminbrukere er overrepresentert på de psykiatriske akuttpostene.

I media presenteres ofte polariserte meninger om rusmidler basert på synsing og følelser. Er du for eller imot legalisering av cannabis, sprøyterom eller skjerming av Nygårdsparken? Synet på cannabis, eller hasjisj og marihuana, er et typisk tema der personlig erfaring, sprikende informasjonskilder og sterke følelser farger meninger mer enn kunnskap. Men hva sier egentlig forskningen om farene ved cannabisbruk?

Cannabis og psykose

Det har vært argumentert for at cannabis er farlig fordi det kan gi psykose. En psykose er når mennesker sliter med å realitetsorientere egne opplevelser og tanker. En del mennesker har en tendens til å høre og se ting som ikke finnes, og hvis dette får utvikle seg kan en til slutt tro at de alternative sanseopplevelsene er virkelige opplevelser. Da kan vrangforestillinger utvikles rundt disse opplevelsene. Andre typiske vrangforestillinger kan være at noen kontrollerer ens tanker og handlinger, eller at andre vil en vondt. Schizofreni er kanskje den mest alvorlige av psykoselidelsene, hvor alle de tre overnevnte psykosesyntomene ofte er til stede i perioder.

Mennesker med disse lidelsene har en større bruk av illegale rusmidler enn normalpopulasjonen. Spesielt gjelder dette cannabis. Ved UiB har vi forskningsresultater som viser at 45 % av en gruppe med schizofrene pasienter hadde brukt cannabis tidligere, og dette tilsvarer gjennomsnittsfunnet internasjonalt. Flere studier har også vist en sammenheng mellom det å bruke cannabis i ungdomstiden og senere schizofreni og psykose. Dette ser ut til å gjelde også når en kontrollerer for andre forklaringsfaktorer. I tillegg finner vi, i samsvar med andre studier, at de fleste bruker cannabis før de utvikler psykose og ikke omvendt. Cannabisbruk i

ungdomstiden kan dermed betegnes som en risikofaktor for å utvikle psykose.

Tåler cannabis dårligere?

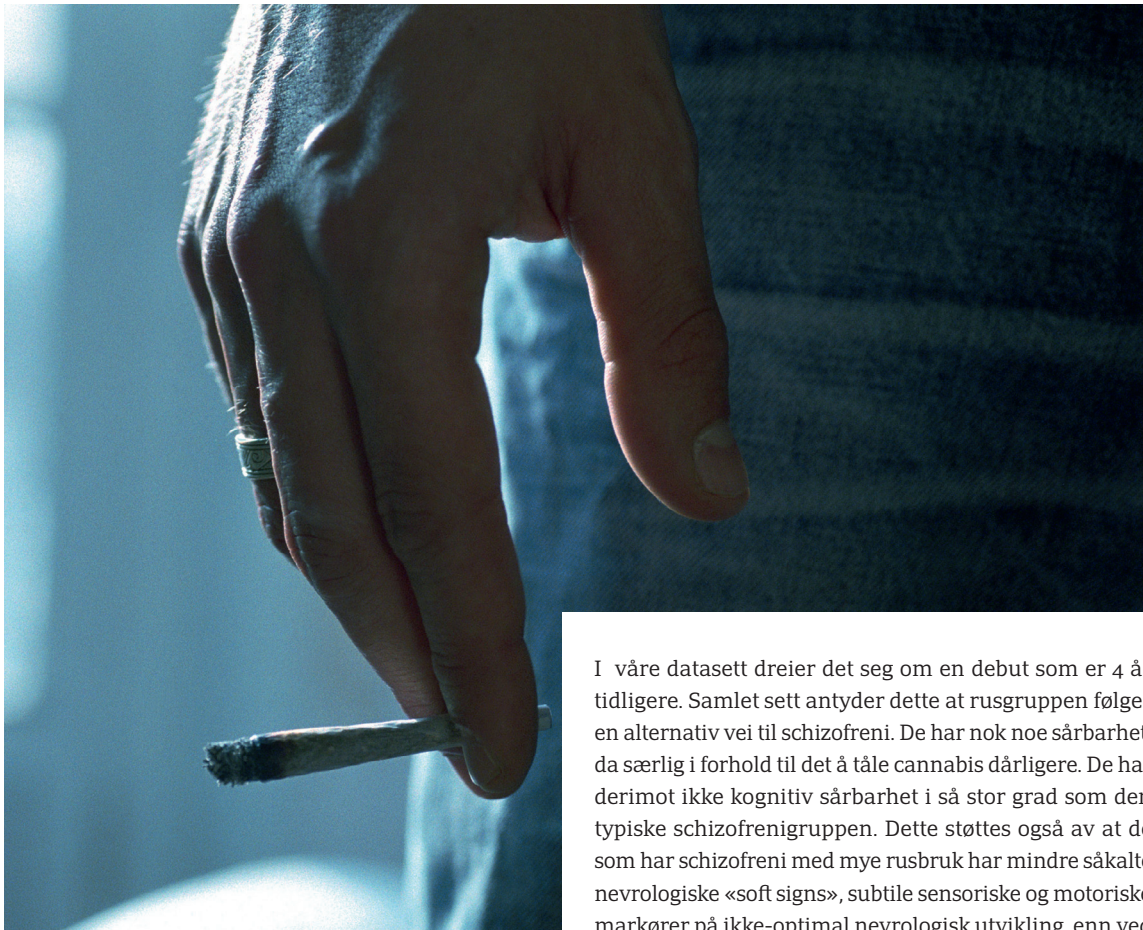
Er dette et argument for en restriktiv cannabispolitikk? Så enkelt er det ikke. Det er nemlig slik at de aller fleste som bruker cannabis i ungdomstiden ikke utvikler en psykose. Cannabisbruk er relativt høyfrekvent, mens psykoselidelser er lavfrekvent. Er det kanskje noen som tåler cannabis dårligere enn andre? Der er studier som støtter denne antagelsen. Det kan se ut som om mennesker med en bestemt variant av et gen som er assosiert med schizofreni, lettere utvikler psykosesyntomer og schizofreni etter cannabisbruk i ungdomstiden. De har en større sensitivitet for de akutte psykosegenererende og nevropsykologiske effektene av det mest sentrale virkestoffet i cannabis, THC. Dette har konsekvenser for hvordan vi gir oppfølging overfor mennesker som kan vurderes som sårbare for å utvikle schizofreni, og som dermed kanskje tåler cannabis dårligere. Denne gruppen bør få informasjon om at cannabis for noen kan medføre økt sannsynlighet for schizofreni. Det vil kunne bety råd om avholdenhet hos unge mennesker som har en tendens til å ha alternative sanseopplevelser.

Påvirker hjernen

Hvorfor blir noen psykotiske etter bruk av slike substanser? I dag tenker vi at mennesker utvikler en psykose på grunn av en kombinasjon av medfødt eller tidlig sårbarhet, og uheldige opplevelser og hendelser senere. Sårbarheten og risikofaktorene påvirker hjernen, og dette reflekteres i at en majoritet av mennesker med schizofreni har kognitive vansker. Det vil si at evnen til å konsentrere seg, tenke abstrakte tanker, drive mental problemløsning og lære noe nytt blir vanskelig paral-

« De aller fleste som bruker cannabis i ungdomstiden utvikler ikke en psykose. »

Førsteamanuensis
Else-Marie Løberg

STORFORBRUKERE AV CANNABIS: Mennesker som lider av schizofreni har en større bruk av illegale rusmidler enn normalpopulasjonen. Ved UiB har man forskningsresultater som viser at 45 % av en gruppe med schizofrene pasienter hadde brukt cannabis tidligere. FOTO: COLOURBOX

lelt med at psykosen utvikler seg. Så klart det, kan du si. Hvem ville ikke ha slike problemer hvis de hørte stemmer og hadde psykosesymptomer? Men det ser ut til at kausaliteten er omvendt. Psykosen kommer som et resultat av de kognitive vanskene. Vanskene er til stede før psykosegjennombrudd, etter at psykosesymptomene er behandlet og kan gjenfinnes som subtile endringer i hjernestrukturer. Derfor snakker vi om en hjernebasert sårbarhet for å utvikle psykose.

Fungerer bedre med cannabis

Hjernen påvirkes av illegale rusmidler, det er jo derfor de brukes! Men effekten av disse stoffene på hjernen er stort sett mer kortvarig. Stoff gir ikke den langvarige kognitive svikten, sårbarheten, som er tilstede ved mer typisk schizofreni. I tråd med dette finner vi i våre studier at mennesker med schizofreni som har brukt cannabis har bedre kognisjon og hjernefunksjon, målt med avansert hjerneavbildning, fMRI, enn ved schizofreni alene. Dette betyr ikke at cannabis er bra for hjernen! Når vi undersøker i akuttfasen, ser vi i våre data at de som har brukt mye rusmidler, er mer svekket kognitivt ved akuttinnleggelse. Men svekkelsen er mer kortvarig, de kommer seg fortere. I tillegg viser forskningen at de som har brukt mye cannabis får psykosegjennombrudd noen år før.

I våre datasett dreier det seg om en debut som er 4 år tidligere. Samlet sett antyder dette at rusgruppen følger en alternativ vei til schizofreni. De har nok noe sårbarhet, da særlig i forhold til det å tåle cannabis dårligere. De har derimot ikke kognitiv sårbarhet i så stor grad som den typiske schizofrenigruppen. Dette støttes også av at de som har schizofreni med mye rusbruk har mindre såkalte nevrologiske «soft signs», subtile sensoriske og motoriske markører på ikke-optimal nevrologisk utvikling, enn ved schizofreni alene. Cannabis blir dermed en risikofaktor for psykose som imiterer sårbarheten ved psykose, dog kun i en kortere periode, men for noen i stor nok grad til at hjernens realitetstestende evne bryter sammen.

Nytt prosjekt på amfetaminspsykose

Rusmidler som er stimulerende, som kokain, amfetamin, ecstasy og det særlig potente stoffet metamfetamin, samt stoffer som gir alternative sanseopplevelser, for eksempel hallusinogener eller LSD, har også en overhypighet ved psykose. En ganske stor andel, mellom 14 og 22 % av pasienter ved psykiatriske akuttposter i Norge, har brukt (met)amfetamin (brukerne sliter med å skille amfetamin fra metamfetamin). Igjen er det slik at noen kan bruke mye (met)amfetamin uten å få en psykose, mens det for andre gir psykose. Hva skyldes dette? Vi er nå i gang med et nytt prosjekt hvor vi skal se om hjernefunksjon er en faktor her. Vi forventer at mennesker som får en (met)amfetaminutløst psykose har mindre kognitive vansker enn en typisk schizofrenigruppe, og større kognitive vansker enn brukere av (met)amfetamin uten psykose. Dette vil undersøkes i en forløpsstudie med bruk av nevropsykologiske tester og fMRI. Vi håper at kunnskapen som springer ut fra dette prosjektet kan få betydning for å forutse, forstå og følge opp mennesker med både rus og psykoselidelser. ◉

Feller dom over DNA-beviset

Hva skjer når DNA-beviset, med sitt «ja» eller «nei» på treffspørsmålet, møter et rettssystem der skjønn avgjør skyld? **TEKST** MATHIAS HELGHEIM **FOTO** THOR BRØDRESKIFT

« Du har et eksakt bevis, men putter det inn i et system som er noe løst og rundt. »

Ragna Aarli

I 2003 blir en svensk mann dømt for ran av en urmaker. Hans blodspor er funnet på åstedet, og sannsynligheten for at det tilhører mistenkte regnes som en million ganger mer sannsynlig enn alternative forklaringer. Bevismaterialet ellers er tynt, og DNA-treffet blir det avgjørende beviset. I 2006 *frikjennes* en dansk mann etter mistanke om brannstiftelse, hærverk og tyveri på et diskotek. Det er også her en til en million sannsynlighet for at prøven er mistenkte sin, men DNA-beviset «kan ikke stå alene», heter det i dommen.

– I strafferetten er det noe besnærende med DNA-bevis, fordi det er så absolutt. På mange måter kan man sammenligne det med strek-

kodene man har på varer – dette er din strekkode, sier Ragna Aarli, førsteamanuensis ved Det juridiske fakultet ved UiB. Hun har utarbeidet en bok og en rapport om rettssikkerheten ved bruk av DNA-bevis i Norge, som beskriver hvordan DNA-beviset er et uvurderlig verktøy som må håndteres med varsomhet.

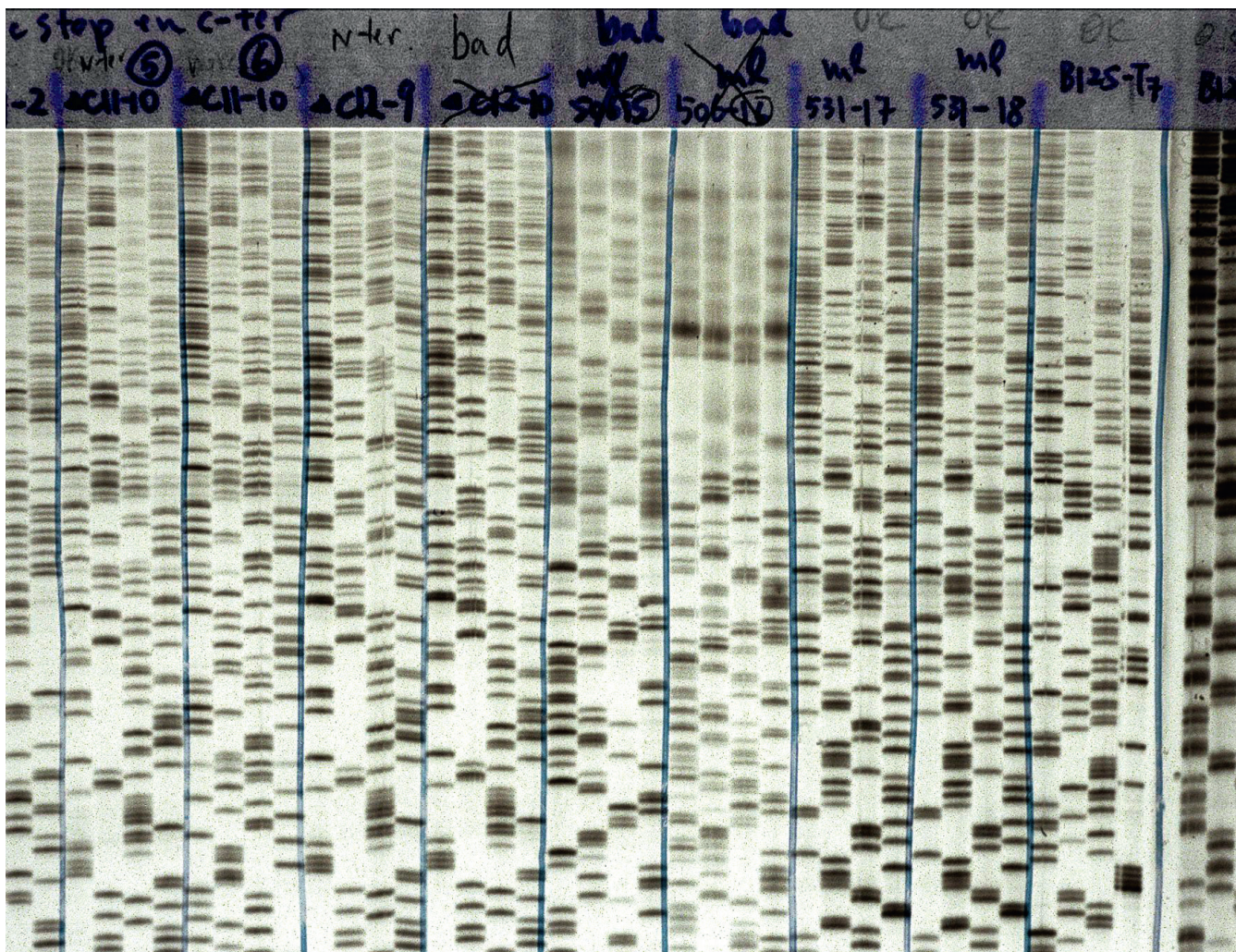
Mye arbeid – begrenset nytte

I 2008 kom den såkalte DNA-reformen, og etter det vokste registrene voldsomt. Da Knut Storberget med reformen ønsket å åpne opp for økt bruk av DNA-bevis, var det for å gjøre noe med hverdagskriminaliteten som rammer folk flest. Før den ble satt i kraft brukte man kun bevisene i grove straffesaker, først og fremst ved voldtekter og drap. Nå kan de benyt-

tes mot alle som er mistenkt for en forbrytelse som kan gi fengselsstraff.

Reformen ga raskt resultater: Tallet på innsendte sporprøver knyttet til hverdagskriminalitet ble fordoblet i løpet av et halvår. Nå ble det blant annet enklere å fukke kriminelle gjengangere og avsløre organisert kriminalitet på tvers av landegrenser. Samtidig økte ressursbruken, for Rettsmedisinsk institutt (RMI) har plikt til å analysere alle prøver som sendes inn. RMI analyserer alle DNA-prøver for det norske rettssystem.

I starten strøk man vattpinner overalt og sendte inn prøver som ikke kunne gi DNA-profil, men bare ga mye ekstra arbeid. Da måtte man se på hva som faktisk er verdt å sende inn. Ved blodprøver lykkes man med å fremstille en DNA-profil i hele 85 %

BEDRE RUTINER: Bruken av DNA-bevis har blitt profesjonalisert, men fremdeles er det mange fallgruver knyttet til bruk av DNA-bevis i retten. FOTO: COLOURBOX

av tilfellene, mens med hudpartikler avsatt på håndtak er suksessraten kun 5–15 %. Man har etter hvert fått begrenset det mest meningsløse analysearbeidet, men utover det tekniske byr reformen på andre utfordringer. Et DNA-bevis er ikke alltid like enkelt å bruke i retten, forteller Aarli.

– Da DNA-bevis hovedsakelig ble brukt i voldtektssaker var det en mye klarere link mellom DNA-beviset og en straffbar aktivitet. Har vi med vinningskriminalitet å gjøre, er det vanskelig å si om den beviste tilstedeværelsen på åstedet er knyttet til den kriminelle handlingen. Det har skjedd en naturvitenskapeliggjøring av rettssystemet, men den naturvitenskapelige argumentasjonen baserer seg på mye sikrere kunnskap enn rettssystemet gjør. Du har et eksakt

bevis, men putter det inn i et system som er noe løst og rundt.

Naturvitenskap i rettssalen

En annen akilleshæl for DNA-bevisets verdi i retten er rapporteringen. Etter gjennomført analyse sender RMI en rapport til retten, og det å forbedre rutine rundt denne rapporteringen er et hovedanliggende i Aarlis rapport. For å bedømme verdien av et DNA-bevis må også rettsgenetikerne, de som undersøker DNA-prøvene, tydelig kommunisere hva de har funnet.

– Rapportene kan gjøres mer tilgjengelige ved at de blir mer systematiske. Når rettsgenetikerne må tolke funnene oppstår utfordringer med hvordan de skal beskrives. Bruker man standardformuleringer vil retten raskere forstå hva som menes. ▶

FAKTA

- Boken «DNA-bevis. Rettssikkerhet ved bruk av DNA-sakkyndighet i kampen mot kriminalitet» og en sluttrapport fra prosjektet er et resultat av en forespørsel fra Justis- og politidepartementet til Det juridiske fakultet om å vurdere rettssikkerhetsutfordringer knyttet til DNA-reformen.
- DNA-bevis ble første gang brukt ved domfellelse i Norge i 1988, og gjaldt en voldtektssak. Dette var kort tid etter at England, som første i land i Europa, tok i bruk bevisformen.

- ▶ I Danmark er for eksempel rutinene annerledes. Der benytter de seg av standardformuleringer og en såkalt likelihood ratio – en sannsynlighetsberegning satt opp mot en hypotese,

som «finn ut om DNA-prøven fra dette sporet matcher med denne personen». Ratioen kan for eksempel være på 1:1 000 000, noe som tilsier «ekstremt sterk» sannsynlighet for at hypotesen stemmer. Systemet skal gjøre det enklere for retten å forstå bevisvekten.

– Det naturvitenskapelige sannsynlighetsbegrepet er noe helt annet enn det rettslige. En rent statistisk, teoretisk sannsynlighet for at noe er feil er ikke det samme som begrepet «rimelig tvil» i rettssystemet.

Den rettsmedisinske kommisjon, som kontrollerer RMIs arbeid, har klaget på at standardiseringen ikke brukes i Norge. I Aarlis rapport til Justis- og politidepartementet konkluderes det med at «innholdet og

utformingen av rapportene ikke er tilstrekkelig optimale», og bruk av likelihood ratio er et av tiltakene som anbefales. Feilslutninger fra aktører i retten er en annen sentral rettssikkerhetsutfordring som kan oppstå fordi bevisbedømmelsen gir rom for skjønn.

– Rettsgenetikeren kan bare gi svar på treffspørsmålet, og så må bevisbedømmeren vurdere om det kan være et villspor, om en annen person kan være kilde, om mistenkte har et alibi og så videre. Bevisbedømmeren må se på skyldspørsmålet i full bredde, og bør ha noe mer enn DNA-beviset å basere seg på. Berørings-DNA i en vinningskriminalitetssak kan ha en begrenset verdi når man skal avgjøre skyld. ◦

« Berørings-DNA i en vinningskriminalitetssak kan ha en begrenset verdi når man skal avgjøre skyld. » Ragna Aarli

NATURVITENSKAP I RETTEN: Ragna Aarli har skrevet bok om DNA-prøvens fallgruver i rettssalen. Hun mener at det har skjedd en naturvitenskapliggjøring av rettssystemet.

FOTO: THOR BRØDRESKIFT

DNA-bevis kastes

Mange flere saker gjenopptas enn tidligere, men DNA-profiler analyseres ikke på nytt.

Når DNA-prøvene er analysert og en DNA-profil er fremstilt, kan ikke det biologiske materialet lagres videre i Norge. Der som saken blir avsluttet uten domfellelse, skal også analyseresultatet – DNA-profilen – slettes. Å balansere behovet for privatvern og ønsket om å bekjempe kriminalitet og sikre rettssikkerhet er vanskelig. Etter etableringen av en gjenoptakelseskommisjon gjenåpnes gamle saker oftere enn

før, men slik situasjonen er nå kan ikke DNA-prøver lagres over lengre tid, og kan altså ikke benyttes som grunnlag for gjenåpning av en sak. Det kan bli problematisk, mener Aarli.

– Fordi vitenskapen utvikler seg hele tiden kan det komme en dag da vi oppdager at standardene vi bruker ikke er gode nok, og at man har gjort en feil domfellelse. Slik det er nå er det ikke mulig å omtype en profil etter nye standarder fordi det biologiske materialet er kastet.

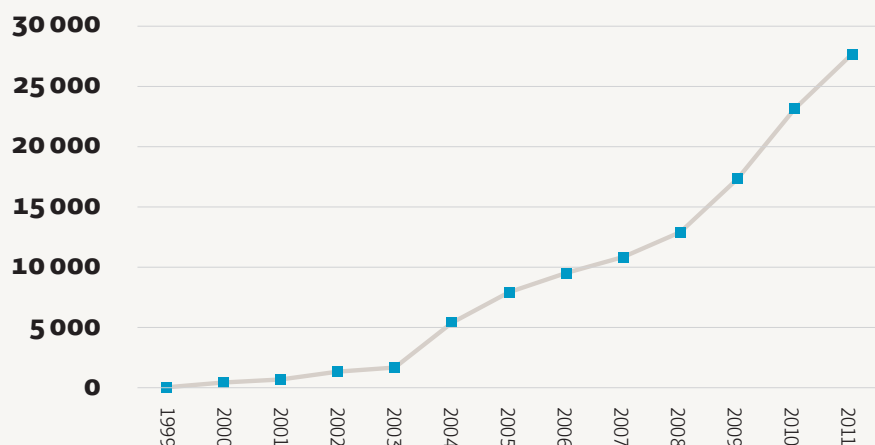
RMI har i dag monopol på DNA-analyser for strafferettspleien. I Aarlis rapport påpekes det at en monopolinstitusjon som ikke

trenger å gjøre seg selv attraktiv kan bli tregere på å svare på ytre krav om endring. Fagmiljøet i Norge er lite, men det har vært snakk om å få på plass et supplerende analyselaboratorium i Tromsø. Behovet for en såkalt «second opinion» er et viktig argument for å få på plass et slikt alternativt laboratorium.

– Så lenge man bare har én analyseinstitusjon med monopol er det vanskelig for forsvarer å bestride et DNA-bevis. I den grad beviset skulle få avgjørende betydning, bør det kunne testes av en uavhengig instans, og det er det dårlige muligheter for i dag. ◦

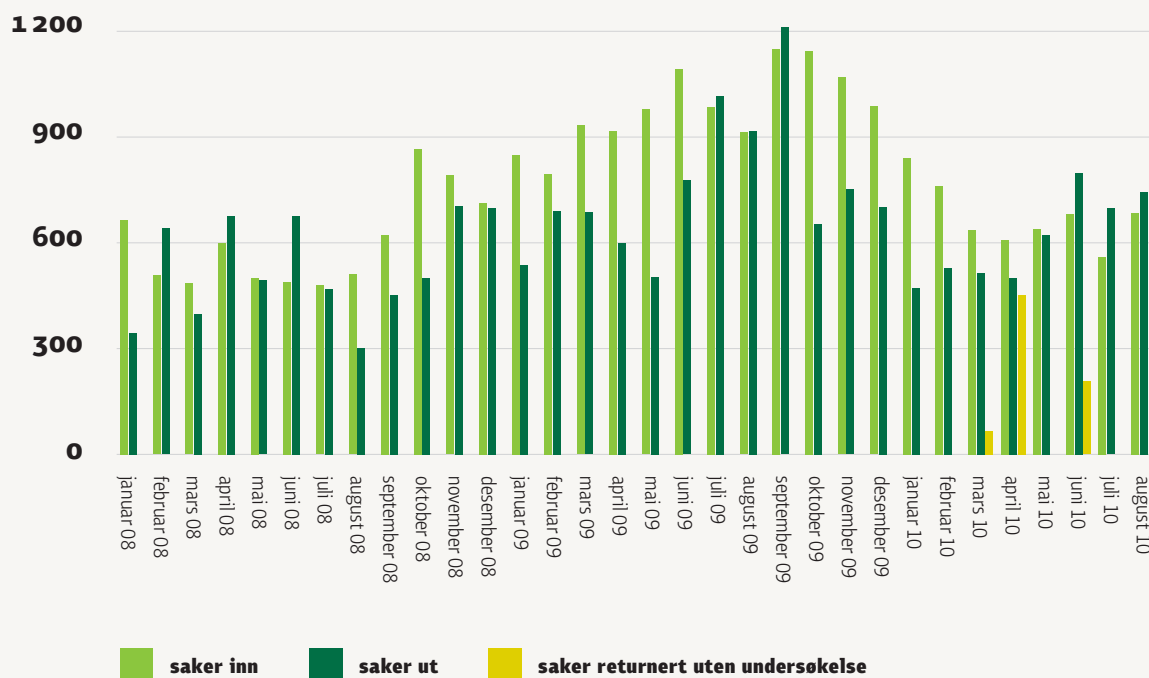
Antall søkbare DNA-personprofiler i DNA-registeret på Kripos

DNA-reformen startet opp i 2008 . Da var det ca. 1100 DNA personprofiler i registeret. Det forventes å være ca. 30 000 registrerte personer i DNA registeret innen 31.12.2011. Potensialet i Norge er estimert til mellom 50-60 000 personer registrert i DNA-registeret.

DNA-statistikk: Totalt antall sporsaker

Da DNA-reformen ble iverksatt skjøt antall saker med DNA-spor til værs, men etter hvert som bedre kvalitetssikring førte til mer målrettet innsamling roet det seg litt, poengterer Erik Liaklev, leder av Politidirektoratets DNA-prosjekt.

HUSVARM PLAGEÅND

De fleste har gjort minst én fortred, og vil helst se de små skapningene utryddet fra hus og hjem. Men fluen eksisterer ikke bare for å plage deg.

TEKST: MATHIAS HELGHEIM ILLUSTRASJON: TANK/JENS

«Aliide Truu stirret på fluen, og fluen stirret tilbake. Fluens øyne vokste og Aliide følte seg kvalm. En spyflue. Uvanlig stor, høytsummende og hissig etter å legge egg. Den lå i bakhold og ventet på å komme seg inn i kjøkkenet, gned vingene og føttene mot gardinen, som om den forberedte en fest. Den var ute etter kjøtt. Ingenting annet enn kjøtt.» – fra romanen 'Utrensking' av Sofi Oksanen.

– «Flue» er ikke en systematisk kategori biologer bruker. Insekter med kun ett sett vinger kalles tovinger, og undergruppen vi kaller fluer heter Brachycera. Her finner vi husfluen. Navnene kan være forvirrende. Døgnflue og vårflue er for eksempel en helt annen type insekter, sier Steffen Roth, overingeniør på Bergen Museum med entomologi – eller insektsviten – som felt.

Er det husfluen vi ser flygende rundt i vårt hjem?

– Ja, men det finnes flere typer «husfluer». Den som faktisk heter husflue, eller *Musca domestica*, er ikke

nødvendigvis den du finner flest av i huset. Det avhenger av om du bor i by eller på gård, og også årstid og vær. Andre huskjære arter er stikkflue, spyflue og kjøttflue, og alle disse artene er tilpasset menneskeliv med et behov for gjødsel, møkk eller kjøtt.

Hvordan ser et vanlig døgn for en husflue ut?

– I Norge overvintrer voksne fluer i husene, der det ikke er frost og vått. Når det er så kaldt kan de ikke overleve uten et menneskeskapt hjem å bo i. I varmere sesonger må de finne møkk og gjødsel ute, og kommer inn i husene for å spise. Du har kanskje merket at når det er helt mørkt flyr de ikke rundt, men når sola står opp eller lyset slås på er de aktive. I larveform har de en annen døgnrytme, og kan være aktive hele døgnet hvis de for eksempel tærer på et stykke kjøtt.

Tar de med seg smittestoff og farlige bakterier når de kommer inn i husene våre?

– Teoretisk sett kan alle arter som kommer inn i huset overføre bak-

terier fra søppel og møkk til mennesker, hovedsakelig via åpne sår, men med våre standarder for hygiene er det lite sannsynlig. I fattige land og tropiske strøk er saken annerledes, men Folkehelseinstituttet her nevner kun spredning av diaré som potensielt alvorlig plage. Før i tiden, når husdyr og mennesker så og si bodde under samme tak, var det større fare for smitte for eksempel fra avføring til mat.

Hvorfor er fluer så innpåslitne og opptatt av å surre opp i fjeset på oss, og hvordan kan vi få stoppet de?

– Stikkfluer er den eneste arten i husene våre som suger blod fra mennesker og dyr, mens de andre som setter seg på deg er ute etter å ta opp svette.

Det er god mat, full av salter og proteiner, men når de surrer rundt middagsmåltidet er de nok mest opptatt av maten på bordet. Med tanke på at fluene kan se rundt seg i nesten 360 graders vinkel er de ikke så lett å ta knekken på heller. Du kan se 30 bilder i sekundet, fluene 300. Den beste metoden for å ta de levende er å senke en gjennomsiktig plastpose ned over flua – da skjønner den ikke hva som skjer. Ellers må man ty til fluesmekkeren.

Fluene formerer seg ganske effektivt?

– Husfluen legger 100-150 egg på en gang, i opptil seks omganger, avhengig av temperatur og tilgang på mat. De lever ikke så lenge, men det kan variere fra under en uke, til flere måneder hvis de legger færre egg og temperaturen er forholdsvis lav. Lever de et kort liv kan du si at de «bruker opp» levetiden ved å være mer aktive: *Live fast, die young*. Uavhengig av hvor lenge de lever har alle omtrent det samme antallet egg de skal legge.

Vi vet at de er flinke til å plage oss, men er fluene egentlig godt for noe ellers?

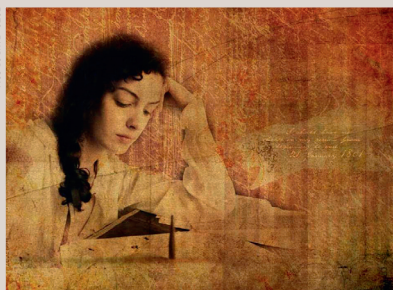
– De fleste fluer er nedbrytere, og uten disse artene hadde verden vært full av gjødsel, kadaver og møkk! Ofte er de spesialister, for eksempel har noen australske fluer spesialisert seg på kengurumøkk. Fluene er også modellorganismer, som vil si at de undersøkes for å forstå biologiske fenomener og er nyttige i forskningen. Ellers har de nytteverdi i medisinen og i forensisk arbeid. ◦

NESTE NUMMER:

Tema for neste nr.: Europa under press:

Vi må tilpasse oss en strammere økonomisk virkelighet. Vil verdens unge finne nye muligheter i glørne fra en skakkjørt økonomi?

De motrevolusjonære

Foretrekker dagens norske studenter dannelses fremfor revolusjon? Og hva er egentlig den nye dannelsen?

Kur til fattige
Filosofen Thomas Pogge vil opprette et globalt helsefond så fattige får tilgang til medisiner.

Meld deg som abonnent du også!

Send en e-post til: hubro@uib.no

RETURADRESSE:
Kommunikasjonsavdelingen
Universitetet i Bergen
Nygårdsgt. 5
N-5015 BERGEN

Bergens Beste Museum

Bergens Tidende sine lesarar meiner Dei naturhistoriske samlingane er det beste museet i Bergen. – Målet på sikt er å verta Nordens Beste, seier ein glad Jo Høyer. **TEKST** JENS HELLELAND ÅDNANES

FAVORITTMUSEUM: Det er til dette museet bergensarane helst vil ta søndagsturen.

FOTO: MARIANNE RØSVIK

Bergens Tidende har kunngjort at Dei naturhistoriske samlingane ved Universitetsmuseet i Bergen er Bergens beste museum. Museet har konkurrert om lesarane sine røyster med Lepramuseet, Gamle Bergen, Bergen Sjøfartmuseum og Hordamuseet.

– Kjempeinspirasjon

– Det er ein heil by som har stemt på oss og publikum gir oss ei tilbakemelding på at dette er eit museum dei er glade i. Dette gir oss ein

kjempeinspirasjon, vi er stolte og det gir ein drive til å jobba vidare med museet. Ambisjonen no bør vera å verta Nordens beste, seier Jo Høyer, informasjonskoordinator ved Universitetsmuseet i Bergen.

Han trur det er fleire grunnar til at lesarane ser på Dei naturhistoriske samlingane som Bergens Beste.

– For det første er museet heilt unikt, med ei atmosfære og ei stemning ein kan spora tilbake til slutten av 1800-talet. Det har gjort

at bergensarar har vore der og brukt museet gjennom generasjonar. For det tredje er arrangementa vi har ved Universitetsmuseet i Bergen sett stor pris på av publikum. Vi klarer å trekka publikum hit og skapa noko heile tida.

– Eit ekte museum

Dei naturhistoriske samlingar omfattar botanikk, geologi og zoologi. Samlingane er bygde opp gjennom meir enn 100 år.

– Eg trur folk vil sjå noko som er ekte, ikkje

berre digitalt og virtuelt, meiner Høyer.

Det er enno ikkje bestemt om eller korleis ein skal bruka statusen som Bergens Beste.

– Først og fremst må vi takka og skryta av våre medarbeidarar som har mykje av æra for dette, seier Høyer. **o**

